

Muškarci i rodni odnosi u BiH

Srđan Dušanić

Banja Luka, 2012.

perpetuum mobile – centar
za razvoj mladih i zajednice banja luka

Care North West Balkan BiH

Instituto Promundo Brazil

PERPETUUM MOBILE
Učenje na putu, nastava u zajednici

Care®

PROMUNDO

Organizacija i pokroviteljstvo istraživanja | NVO "Centar za razvoj mladih i zajednice Perpetuum mobile" Banja Luka

Autor istraživanja | dr sc. Srđan Dušanić, psiholog

Koordinator projekta | Bojana Trninić

Recenzenti | dr Gary Barker, Instituto Promundo, US

| prof.dr Branko Milosavljević, Filozofski fakultet Banjaluka

Izdavač | NVO „Perpetuum mobile - Centar za razvoj mladih i zajednice“ Banja Luka

Za izdavača | Ilija Trninić

Dizajn korica | Maja Ilić

Kompjuterska priprema | Maja Ilić

Štampa | Avatar digitalni studio, Laktaši

Tiraž | 200

Istraživanje je sprovedeno uz finansijsku i stručnu podršku organizacija CARE NWB i Instituta Promundo. Posebno se zahvaljujemo kolegi Johnu Crownoveru bez koga ovaj projekat ne bi ni postojao. Takođe se zahvaljujemo i Gary Barkeru na strpljivim i nesebičnim savjetima prilikom pisanja ove monografije.

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	5
REZIME ISTRAŽIVANJA	7
1 OPŠTI UVOD	11
1.1. Teorijski uvod.....	14
1.1.2. Pojam i razvoj roda	14
1.1.2. Seksualnost	20
1.1.3. Maskuliniteti i šta znači biti muškarac	23
1.1.4. Muškarci i briga o porodici.....	27
1.1.5. Rod i socijalno neprihvatljiva ponašanja.....	29
1.1 O Međunarodnom istraživanju o muškarcima i jednakosti polova (IMAGES)	33
1.1.2. Ciljevi i teme istraživanja.....	38
2 METOD	41
2.1 Karakteristike uzorka	41
2.2 Instrumenti.....	43
2.3 Tok ispitivanja	44
3 REZULTATI	46
3.1 Socijalni status i socijalizacija ispitanika.....	46

3.2	Uloga muškarca u porodici i domaćinstvu	53
3.3	Očinstvo i učešće pri rođenju djeteta	55
3.4	Rodni stavovi.....	62
3.5	Seksualnost	70
3.6	Zdravlje- navike i ponašanja	71
3.7	Nasilje, kriminal i rizična ponašanja.....	78
3.8	Znanje i stavovi o politikama o rodnoj ravnopravnosti	87
4	ZAVRŠNA DISKUSIJA.....	91
4.1	Socijalni status i socijalizacija muškaraca	91
4.2	Uloga muškarca u domaćinstvu i brizi o djeci.....	92
4.3	Rodna ravnopravnost i nasilje protiv žena	93
4.4	Zdravlje, seksualnost, rizična ponašanja	96
4.5	Zaključak	98
5	REFERENCE.....	100

PREDGOVOR

Ova istraživačka monografija predstavlja rezultate istraživanja o ključnim temama iz oblasti rodni odnosa u BiH. Nastojali smo ispitati različite aspekte života muškaraca, ali iz perspektive muškaraca i žena. Ideja je bila da doprinesemo razumijevanju socijalizacije muškaraca u BiH te na koji način se konstrukcija muškosti reflektuje na život i ponašanje muškaraca, ali i cijele porodice. Istraživanje je sprovedeno u okviru međunarodnog IMAGES (engl. International man and gender equality survey) istraživačkog projekta.

Istraživački izvještaj se sastoji od nekoliko dijelova. U prvom, teorijskom dijelu predstavljeni su ključni pojmovi iz domena rodne ravnopravnosti i odnosa. U drugom dijelu predstavljene su metodološke osnove sprovedenog kvantitativnog istraživanja. Treba napomenuti da se radi o veoma zahtjevnom istraživanju koje je sprovedeno na reprezentativnom i slučajnom uzorku stanovnika iz 56 opština i gradova u BiH. U trećem dijelu su tabelama i grafikonima predstavljeni najvažniji rezultati. Zbog preglednosti istraživanja pojedini rezultati su navedeni tekstualno, bez tabelarnih ili grafičkih prikaza. U završnom dijelu su analizirani rezultati istraživanja i izvedeni zaključci. Budući da sadržaj istraživanja u mnogim dijelovima ima pionirski karakter na nivou

BiH, dobijene rezultate ne treba prihvatati kao nepromjenljive već kao dobru osnovu za dalju kritičku analizu, raspravu i provjeru.

Istraživanje, u cjelosti, sprovela je organizacija „Perpetuum mobile – centar za razvoj mladih i zajednice“ iz Banjaluke u saradnji sa CARE-om za sjeverozapadni Balkan i Institutom Promundo. Uspješno upravljanje svim fazama projekta je zasluga Bojane Trninić. Zahvaljujemo se našim partnerima na nesebičnoj podršci tokom svih faza istraživanja, a prije svega Johnu Crownoveru i Gary Barkeru.

Autor

Banja Luka, 2012

REZIME ISTRAŽIVANJA

Istraživanje se odnosi na ključne teme u oblasti jednakosti polova koje uključuju odnose između partnera, dinamiku porodičnih odnosa i kritične zdravstvene i socijalne aspekte kod muškaraca. Istraživanje je dio međunarodnog istraživačkog projekta poznatijeg pod nazivom IMAGES (International man and gender equality survey).

Nastojali smo, iz perspektive muškaraca i žena, ispitati različite aspekte života muškaraca kao što su: djetinjstvo i adolescencija, školovanje, roditeljstvo i porodični život, zaposlenje, odnosi i život s partnerkom u domaćinstvu, rodna ravnopravnost, seksualnost i reproduktivno zdravlje, zdravlje i kvalitet života, nasilje protiv žena, korištenje seksualnih usluga, rizična ponašanja (konzumacija alkohola, lakih droga, posjedovanje oružja, boravak u zatvoru i učestvovanje u tučama i krađama), ratna iskustva, etničke stavove. Istraživanje je sproveo NVO „Peperuum mobile- centar za razvoj mladih i zajednice“ iz Banjaluke u saradnji sa CARE-om za sjeverozapadni Balkan i Institutom Promundo.

Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom i slučajnom uzorku u BiH. Uzorak je obuhvatio 1684 muškaraca i 687 žena uzrasta 18-59 godina iz 56 opština u BiH. Terensko ispitivanje je sprovedeno u periodu juni-avgust 2011. godine u saradnji sa agencijom "Partner".

Ključni nalazi istraživanja su:

- | Socijalni status ispitanika je, generalno gledano, težak. Nezaposleno je oko 26% radno sposobnih muškaraca te 38% žena. Određeni indikatori ukazuju

na to da je položaj žene nešto teži; više ih je nezaposlenih, veći broj žena je neškolorano i sa izrazito malim primanjima. Posljedica lošeg socijalnog statusa jeste da je 33% muškarca depresivno zbog (ne)zaposlenja, a 39% zbog manjka finansija.

- | Težak socijalni status je dodatno opterećen posledicama rata. Oko 74% je živjelo na ratnom području, polovina je privremeno napustila svoje boravište, a četvrtina trajno. Blizu 44% je imalo iskustva smrti bliske osobe.
- | Muškarci su, u domaćinstvu, više uključeni u poslove koji podrazumijevaju raspolaganje novcem što iziskuje određeno zanatsko umijeće. Poslove koji se odnose na pranje, čišćenje ili pripremu hrane, znatno više obavljaju žene. Oko 95% muškaraca i 78% žena je zadovoljno podjelom posla.
- | Oko 53% muškaraca i nešto manje žena ističe da muškarci svakodnevno brinu o djeci. Većina (69%) jeste uključena u igranje sa djecom, ali znatno manji procenat u hranjenje (21%) i presvlačenje (31%).
- | Preko 80% muškaraca i žena je zadovoljno svojim seksualnim životom, pri čemu su (nešto više) zadovoljniji muškarci.
- | Muškarci su djelimično uključeni u proces brige oko partnerkine trudnoće i porođaja.
- | Stavovi prema rodnoj ravnopravnosti su generalno ispunjeni stereotipima i uvjerenjima o dominantnoj ulozi i poziciji muškarca, ali i djelimičnom otvorenošću prema nasilju protiv žena. Tako oko 52% muškaraca smatra da je najvažnija uloga žene vezana za kućne poslove i brigu o djeci, a 49% smatra da muškarac treba da ima dominantnu ulogu prilikom donošenja

najvažnijih odluka. Oko 23% smatra da postoje situacije u kojima žena zaslužuje da bude fizički kažnjena (istučena). Na osnovu rezultata na GEM skali oko 23% muškaraca spada u grupu sa izrazito neravnopravnim rodним stavovima, 41% umjereno je ravnopravnih, a 36% spada u grupu rodno ravnopravnih.

- | Oko polovine muškaraca podržava postojanje kvota koje garantuju udio žena u vlasti, obrazovanju i upravljačkim pozicijama.
- | Kod većine ispitanika postoji određeni elementi homofobije. Oko 75% muškaraca ističe da im je neprijatno u društvu homoseksualaca.
- | Oko 58% muškaraca te 18,5% žena pije alkohol. U okviru poduzorka onih koji konzumiraju alkohol, 33,7 % muškaraca opija se jednom mjesečno ili češće, dok to isto čini 24,8% žena konzumiranjem alkohola. Oko 16 % muškaraca i 7% žena je potvrdilo da je pušilo marihuanu u posljednjih 12 mjeseci.
- | Na osnovu iskaza žena, svaka treća ili četvrta žena je bila izložena nekoj vrsti fizičkog nasilja. Nasilje je najčešće manifestovano kroz guranje partnerke (m:20%; ž:38%), šamaranje (m:17,5%; ž:36%) i udaranje šakom ili nečim drugim (m:17%; ž:32%).
- | Oko 6% muškaraca imalo je seksualni odnos sa ženama bez njihovog pristanka ili sa prisilom, tj. izvršilo je najteži oblik seksualnog nasilja.
- | Blizu 60% ispitanika ističe da je upoznato sa politikama i strategijama koje se odnose na nasilje nad ženama. Isto toliko smatra da zakon ne štiti dovoljno žrtvu nasilja te da nije dovoljno strog.

- | Oko 4/5 muškaraca ističe da je zadovoljno svojim tijelom, seksualnim životom i da je uopšte ponosno na sebe; 26% priznaje da se ponekad ili često osjeća depresivnim, a 7,3% priznaje da je imalo suicidalne misli.
- | Oko 20% je radilo djela zakonom kažnjiva (krađe, tuče sa korištenjem oružja), a oko 10% je za to i odgovaralo pred policijom ili sudom.
- | Većini ispitanika (68%) jeste važna etnička pripadnost. Blizu 40% najugodnije se osjeća u društvu ljudi koji su iste nacionalnosti. Oko 48% ističe da ne bi stupalo u brak sa osobom druge nacionalnosti.

Ključne riječi: muškarci, žene, rodna jednakost, rizična ponašanja.

1 OPŠTI UVOD

Činjenica je da, posljednjih nekoliko decenija, u svijetu sve više jačaju procesi i pokreti ženske emancipacije. Uprkos tome možemo uvidjeti da je i dalje prisutna muška superiornost u odnosu na visinu obrazovanja, zapošljavanje, nivo finasnijskih primanja, raspodjele rukovodećih pozicija u društvu itd. Ovo je pogotovo prisutno na prostorima Balkana gdje, pored raznih stereotipa, postoji i stereotip „balkanskog muškarca“ koji se najčešće karakterište kao „dominantan u odnosu na ženu, krut, rigidan, tvrdoglav, ponekad nasilan“ itd. Ovakvi obrasci i percepcija rodni uloga često se prenose s generacije na generaciju. Ovo je potvrđeno i u istraživanju koje je rađeno sa mladićima u nekoliko balkanskih zemalja (Eckman et al., 2007). Možemo reći da smo svi bili svjedoci situacija kada i očevi i majke šalju poruke svom muškom djetetu tipa: *„...ti si muško... ti treba da budeš jak i hrabar... nemoj da plačeš kao žensko... tvoja djevojka ili žena treba da te sluša... ako te neko udari odmah mu vrati i istuci ga itd.“*. Ovakva percepcija muškosti i poruke koje se šalju o muškosti mlađim generacijama mogu da budu breme sa mnogim negativnim posljedicama. Naime, ukoliko jedan dječak ili mlad muškarac odrasta sa takvim porukama i očekivanjima, svakako da će ih polako internalizovati i pokušati da sprovede u praksi. Trudiće se da bude nesalomiv, hrabar, a u odnosima sa drugim polom, dominantan. Međutim, logično je da će u jednom trenutku biti u situaciji da pokaže nemoć ili manju sposobnost, da će u odnosu sa ženom u nekom aspektu života biti inferiroran. Šta se onda događa? Velika vjerovatnoća je da će to isto muško biće u takvim situacijama početi sebe da doživljava

manje vrijednim, neadekvatnim, gubitnikom! Situacija se komplikuje te često, nakon percepcije gubitka autoriteta, takav muškarac se pokušava povratiti na najprimitiviji način, tj. kroz silu. Time se završava jedan ciklus: od očekivanja roditelja da im dijete bude „pravi muškarac“ do nasilnog muškarca. Nažalost, ovakvi ciklusi se onda prečesto ponavljaju; nasilni muškarac sve češće postaje, po istoj matrici, ponovo nasilan, a isti obrazac prenosi i na svoju djecu, i tako s generacije na generaciju dok čitava kultura ne dobije sve više karakter hegemonističko – maskulinitetne kulture.

Zbog navedenih razloga i aktuelnosti teme, u ovom istraživanju se bavimo stavovima i ponašanjima mladića i muškaraca. Istraživanje je dio projekta koji sprovode organizacije „Perpetuum mobile – centar za razvoj mladih i zajednice“ te međunarodna organizacije „CARE North-West Balkan“. Obe ove organizacije su u posljednjih nekoliko godina na prostoru Balkana sprovele nekoliko važnih istraživanja koja su se odnosila na rodne norme i odnose, a najviše na život, potrebe i probleme mladića i muškaraca. Stručnu podršku tokom istraživanja pružali su konsultanti iz Instituta Promundo i organizacije „ICRW“ (Međunarodni centar za istraživanje žena). Pored kvantitativnog istraživanja, u nastavku projekta planirano je kvalitativno istraživanje te analiza politika i strategija koje se odnose na rodne odnose. Treba napomenuti da je ovo istraživanje po istovjetnom upitniku sprovedeno u mnogim drugim zemljama širom svijeta kao što su Brazil, Čile, Hrvatska, Indija, Meksiko, Ruanda itd. Istraživanja koja su rađena imaju radni naziv IMAGES, po nazivu upitnika koji u stvari predstavlja akronim engleskih riječi „International men and gender equality survey“ (Barker et

al., 2011). Prije nego što konkretno objasnimo problem, metod i rezultate istraživanja, predstavimo osnovne teorijske pojmove i relevantna istraživanja.

1.1. Teorijski uvod

1.1.2. Pojam i razvoj roda

Globalno posmatrano, preovlađujuće rodne norme imaju veliki uticaj na zdravlje i razvoj mladića i djevojaka, čak je, možda, taj uticaj veći kod mladića. Patrijarhalni stavovi i krute forme muževnosti često su promovisani putem različitih sfera društva, u porodici, u medijskim porukama, u školama i na drugim javnim i privatnim mjestima. Rodna ravnopravnost i prevencija nasilja povezani su sa ovim normama koje često idealizuju različite oblike ponašanja koji mladiće i djevojke izlažu riziku. Da bi se osiguralo da zdrave veze, zasnovane na ravnopravnosti i ljudskim pravima, predstavljaju osnov za razvoj ljudi, od vitalne je važnosti podstaknuti mladiće i djevojke na svjesno razmišljanje o ovim stvarima.

Tokom osamdesetih XX vijeka pol i rod su se počeli proučavati kao društvene kategorije. Glavna je pretpostavka ovog pristupa da društvo značajno utiče na oblikovanje misli, osjećanja i ponašanja žena i muškaraca (Ashmore, 1991). Takav pristup uglavnom proističe iz feminističkog pokreta koji se javlja u kasnim šezdesetim godinama i koji preusmjerava pažnju društva na položaj žena. Feministkinje uviđaju potrebu razlikovanja pojmova pol i rod naglašavajući time ulogu društva u formiranju rodnih ponašanja. Pristup po kojem se pravi razlika između pola i roda je danas i praktično opšteprihvaćen. U nastavku rada predstavimo osnovne pojmove iz ove oblasti kao što su: pol, rod, rodne norme, rodni identitet, maskulinitet.

Pol – pojam pola se odnosi na biološke i psihološke karakteristike koje određuju muškarce (dječake) i žene (djevojčice). Podrazumijeva seksualne organe, hormone, endokrini sistem, sekundarne seksualne karakteristike, hromosome itd.

Za razliku od pola, *rod* je društvena konstrukcija biološkog pola, odnosi se na društveno konstruisane uloge i očekivanja koje određeno društvo smatra prikladnim za muškarce i žene. Rodne uloge se mogu jednostavno opisati kao skup očekivanja o ponašanju žena i muškaraca (Myers, 1993). Odnose se na specifične stavove i ponašanja koji su karakteristični za određeni rod, a često se manifestuju i psihološkim karakteristikama femininosti i maskulnosti (Deaux i LaFrance, 1998).

Rodni identitet jeste kategorija identiteta koja se zasniva na osnovu pripadnosti ženskom ili muškom rodu i koja kod većine ljudi proizlazi iz biološkog pola osobe (Cook, 1985, prema Marušić, 1994). Rano naglašavanje pripadnosti biološkom polu ima značajan uticaj na psihološki razvoj djeteta i predstavlja početak procesa rodnog tipiziranja, usvajanjem ponašanja, osobina ličnosti i drugih karakteristika koje određeno društvo smatra prikladnim za pojedini pol (Bem, 1985, prema Marušić, 1994).

Rodne norme predstavljaju društvena očekivanja i uloge dodijeljene određenom rodu i obično su drugačije od očekivanja koje postoje prema drugom rodu. U današnjem društvu koje je dominantno patrijarhalno i tradicionalno, ove norme podrazumijevaju shvatanja da bi muškarci trebalo npr. da budu hrabri, čvrsti, izdržljivi, spremni na rizik, da mogu da izdržavaju porodicu, da imaju mnogo seksualnih partnera kako bi dokazali da su oni „pravi

muškarci“ itd. Naspram takvih očekivanja, od ženskog roda se najčešće očekuje nježnost, ranjivost, osjećajnost, povučenost, veća orijentisanost prema djeci, porodici, kućnim poslovima itd.

Pri analizi rodnih normi i rodno tipičnih ponašanja važno je istražiti načine na koje žene i muškarci nauče različita ponašanja vezana za rod. Prije nego što predstavimo različite teorijske pristupe, navešćemo neke živopisne primjere koji govore o razvoju rodnog identiteta.

Satere - Mawe, narod iz amazonske regije Brazila, ima čudan inicijacijski ritual kojim dječaci postaju muškarci. Oni treba da drže ruku u „bolnoj rukavici“. Stariji pripadnici plemena u rukavicu stavljaju i upletu žive mrave „paraponere“ čiji ubod spada među najbolnije. Dječak ima obavezu da rukavicu drži na ruci 10 minuta, a isti postupak mora da ponovi još 20 puta u toku inicijacije koja traje nekoliko mjeseci.

U nekim dijelovima Afrike (npr. grad Mbale, istočna Uganda) i danas se praktikuje da mladić, čim navrši 10 godina, jedno određeno vrijeme živi sa starijim muškarcem, najčešće ocem. On ga uči kako da postane muškarac, savjetuje kako da se odnosi prema ženama. Ponekad su uključeni i određeni obredi i testovi muškosti, koji najčešće podrazumijevaju da dječak (is)trpi određeno nanošenje boli nakon čega biva tretiran kao muškarac (npr. obrezivanje i sl.). Ponekad inicijacija u muškarce podrazumijeva da mladić ima seksualni odnos sa unaprijed određenom zrelijom ženom sa kojom nema nikakvu emocionalnu vezu. U većini zemalja svijeta takođe postoje određeni kriteriji kada dječak ili mladić počinje da se smatra muškarcem. To može biti fizička građa i snaga, seksualno iskustvo, završetak vojne obuke itd. Tako npr.

na našim prostorima (prostor jugoistočne Evrope), dok je postojao redovni vojni rok, odlazak u vojsku je bio događaj koji je potvrđivao mušku zrelost i sposobnost te označavao ulazak mladića u svijet odraslih. Čin odlaska u vojsku je obično pratilo slavlje koje su organizovali ponosni roditelji. Za porodicu je bila velika sramota ako mladić iz bilo kojeg razloga nije mogao da ide u vojsku ili ju je prolongirao. Ovi kriteriji nisu tako drastični kao oni ranije spomenutih, ali ukazuju na društvenu potrebu da se uspostave rodne razlike, osnaže rodne uloge i norme, naglasi važnost maskuliniteta.

Postoji nekoliko različitih teorijskih pristupa o formiranju rodnog identiteta. Najpoznatiji su: biološki esencijalizam, socijalni konstrukcionizam, kognitivističko-razvojni pristup (prema Jugović, 2004).

Pristalice *biološkog esencijalizma* smatraju da postoje suštinske i jasne razlike između muškaraca i žena i da te razlike direktno dovode do ponašajnih, kognitivnih i emocionalnih razlika između muškaraca i žena (Silverman i Eals, 1992; prema Vasta, Haith i Miller, 1997). Iz njihove analize proizilazi da su genetske razlike uslovljavaju različito ponašanje muškaraca i žena. Ovi teoretičari podržavaju tezu da biološke i fizičke razlike utiču i na kasnije socijalno funkcionisanje. Novije teorije unutar ove paradigme, koje se nazivaju *biosocijalnim modelima*, podjednaku važnost pridaju biološkim i socijalnim uticajima. Prema tom pristupu proces polne diferencijacije iniciraju biološki faktori a okolinski ga održavaju (Ehrhardt, 1985; prema Vasta et al., 1997).

Prema *teorijama* koje naglašavaju *socijalne uticaje*, rod se formira kroz proces socijalizacije kada osoba stiče relevantne i društveno poželjne oblike ponašanja. Kroz socijalizaciju se upotrebljavaju suptilni oblici moći i kontrole

kako bi ljudi naučili željeti one stvari koje su u interesu dominantne grupe u društvu. U *teoriji socijalnog učenja* smatra se da su razlike u rodnom ponašanju stečene iskustvom zahvaljujući procesima potkrepljivanja i kažnjavanja, učenjem opažanjem i samoregulacijom (Bandura, 1989, prema Vasta, Haith i Miller, 1997). Djeca nauče da predviđaju anticipiranje posljedica ponašanja, te se, primjerice, dječaci ponašaju na tipično muževan način jer im to ponašanje donosi potkrjepljenje od okoline, a izbjegavaju se ponašati na tradicionalno ženski jer, zbog takvog ponašanja, doživljavaju neodobravanje. Osim toga, u teoriji se navodi da djevojčice i dječaci opažaju modele istog roda iz svoje okoline, kao što su roditelji, učitelji i učiteljice, vršnjaci i slavne osobe, te tako uče ponašanja koja su tradicionalno rodno određena. Djeca postupno internalizuju pravila o ponašanju te sami usklađuju svoje postupke s naučenim normama (prema Kessler i McKenna, 1978). Na razvoj specifičnih rodnih normi i tipiziranog ponašanja svakako najviše utiču roditelji. Tako npr. mnogi roditelji još uvijek drugačije uređuju sobu za djevojčice, a drugačije za dječake, te im kupuju drugačije igračke; dječacima autiće, sportsku opremu, mehaničke igračke i igračke u obliku oružja, a djevojčicama lutke, kuće za lutke i pribor za domaćinstvo. Roditelji se takođe različito ponašaju prema kćerima i sinovima. Očevi se grublje i aktivnije igraju sa sinovima u ranom djetinjstvu nego s kćerima, a oba roditelja više potiču kćeri nego sinove da im pomažu u kućnim poslovima (Hustion, 1983, prema Zanden i James, 1990). Pored roditelja treba napomenuti da značajan uticaj na razvoj rodnog identiteta rodnih normi imaju i škola, te mediji.

Kognitivističko-razvojni model zasnovan je na ideji da razvoj rodni uloga jeste povezan sa sticanjem znanja o polu, rodu, rodnim normama, ulogama itd. (prema Vasta, Haith i Miller, 1997). U okviru ovog pristupa možemo razlikovati model razvojnih faza i model rodni šema.

Po *modelu razvojnih faza* kognitivni faktori imaju ulogu u razvoju rodni uloga i rodni identiteta, i smatra se, da se razumijevanje vlastitog rodni identiteta i rodni uloga, mijenja s razvojem intelektualni kapaciteta (Kohlberg 1966; prema Kessler i McKenna, 1978). Po toj teoriji se pretpostavlja da se kod djece uzrasta 3-4 godine razvija *rodni identitet*, tj. svijest o vlastitom rodu (prema Jugović, 2004). U periodu 4 - 6 godine javlja se *rodna stabilnost* tj. svijest o tome da svi dječaci odrastanjem postaju muškarci, a sve djevojčice žene, nakon čega slijedi razvoj *rodne dosljednosti* tj. vjerovanja da je rod trajna osobina i da ne ovisi o promjeni odijevanja ili ponašanja.

Razvoj roda se objašnjava i preko pojmova *rodna šema* i *rodni scenario*. Šema je kognitivna prezentacija nečega što poznajemo, a scenario je šema koja nosi informaciju o redoslijedu kojim se odvijaju događaji. Prema modelu rodni šema, dijete vrlo rano usvaja jednu od kognitivni šema (dječak ili djevojčica), a to određuje kako će se dijete ponašati, na koje će informacije iz okoline obraćati pažnju, i kako će donositi zaključke (Liben i Signorella, 1987; prema Vasta et al., 1997). Prema modelu scenarija, dijete najprije uči tipičan slijed ponašanja u određenim okolnostima prikladan za njegov pol, a svoje kognitivne prezentacije gradi nakon ovih ponašanja oko kategorija „muško“ i „žensko“. Ovakva šema nastaje nakon ponašanja, a ne obrnuto, kao u modelu rodni šema (Levy i Fivush, 1993; prema Vasta et al., 1997).

Predstavljeni modeli mogu se podijeliti na one koji rod smatraju nečim što se tokom života ne mijenja i na one koji tvrde da je on podložan iskustvu i učenju. Uočavamo da se jedino pristalice biološkog esencijalizma ne slažu sa idejom da se većina razlika među polovima može ili treba mijenjati. Za ostale je pristupe zajedničko da se slažu u tome da biologija i iskustvo zajednički djeluju na razvoj polnih uloga, ali se razlikuju po tome koliko prednosti daju jednom ili drugom uticaju.

1.1.2. Seksualnost

U posljednje vrijeme seksualnost zaokuplja sve veću pažnju javnosti, a tome su doprinijele razne društvene promjene i pojave, uticaj feminizma, porast polno prenosivih bolesti, porast brige za reproduktivno zdravlje itd. Seksualnost se sastoji od svih onih podražaja, emocija i spoznaja koje kod osobe dovode do tjelesnog seksualnog uzbuđenja, te doprinose povećanju seksualne želje i/ili ponašanja. Ne radi se samo o nagonском, fiziološkom i fizičkom fenomenu – ljudska seksualnost je izrazito složen psihološki i sociološki fenomen.

Odnos prema seksualnosti u svim društvima zavisi od normi koje se usvajaju kroz socijalizaciju i koje ohrabruju jednu vrstu seksualnog ponašanja, a osuđuju druge. Potrebno je istaknuti da su seksualne norme relativne i podložne promjenama kroz vrijeme, a različita društva ih različito poimaju. U staroj Grčkoj ljubav se posmatrala kroz dualistički koncept: duhovna ljubav *agape* (najviši oblik, spiritualna, altruistična ljubav), te fizička ljubav *eros* (erotična ljubav, ljubav koja proizlazi iz fizičke privlačnosti). U Kini je osnovna vladina briga kontrola porasta populacije što automatski utiče na sve aspekte odnosa i

brakova u Kini. U viktorijansko doba „nemoralnom“ ženom smatrala se ona koja je doživljavala orgazam, a danas žene traže pomoć zbog nemogućnosti postizanja orgazma. Hrišćanstvo je donijelo asketski pogled na seksualnost i druge užitke. Protestantska reformacija unosi prve promjene u gledištima; polni odnosi ne služe samo u svrhu reprodukcije nego i za užitak. Danas, uporedo postoje tradicionalni i liberalni stavovi koji su procvjetali šezdestih godina XX vijeka. Kinsey-eva studija, pedesetih godina, naišla je na osudu cijelog društva, ali je rezultirala šokantnim rezultatima u odnosu na očekivanja društva – oko 70% bijelih muškaraca Amerike koristilo je usluge prostitutki, 90% masturbiralo, 50% žena imalo je predbračno seksualno iskustvo itd. (Kinsey 1953; prema Greene i Herek, 1999).

Uži pojam od seksualnosti je seksualna orijentacija koja predstavlja jednu od komponenti identiteta osobe, a odnosi se na fizičku, seksualnu, emocionalnu i duhovnu privlačnost prema osobama različitog i/ili istog pola. Dijeli se na heteroseksualnu (privlačnost uglavnom prema osobama suprotnog pola), biseksualnu (privlačnost prema osobama različitog i istog pola) i homoseksualnu orijentaciju (privlačnost uglavnom prema osobama istog pola). Formira se u adolescentskom dobu – obično prije nego što počne seksualna aktivnost – a prethodi joj subjektivna svijest o privlačnosti različitog i/ili istog pola. Rezultat je interakcije bioloških, kognitivnih i socijalnih faktora (Abramson i Pinkerton, 1998). Kinsey (1953; prema Greene i Herek, 1999) navodi da seksualnu orijentaciju možemo posmatrati kroz seksualno ponašanje. Prema Kinsey-ovoj skali dobija se kontinuum na kome jedan kraj čini heteroseksualno, a drugi homoseksualno ponašanje. To znači da osobe tokom života mogu

osjećati privlačnost u različitom stepenu (fantazije ili druge psihološke reakcije) prema osobama istog/suprotnog ili oba pola koja može, a ne mora, voditi do seksualnog kontakta – homoseksualnog, heteroseksualnog i/ili biseksualnog ponašanja. Kod nekih je ljudi seksualno opredjeljenje stabilna karakteristika tokom cijelog života, dok je kod drugih stečena ili promijenjena nakon nekog iskustva u odraslom dobu. Uglavnom se razlikuje 10 različitih manjinskih seksualnih identiteta – hetero žena i muškarac, gej, lezbejka, biseksualni/a muškarac i žena, žena i muškarac travestit, transseksualni žena i muškarac.

Što se tiče homoseksualnosti, u mnogim društvima, homoseksualne osobe su stigmatizovane zbog svoje seksualnosti. Termin „homoseksualnost“ u upotrebi je od šezdesetih godina XIX vijeka kada je označavao „gejeve“ kao posebnu vrstu ljudi sa određenim seksualnim poremećajem. Do prije nekoliko decenija, homoseksualnost je bila ilegalna aktivnost, ali onda su se desili događaji koji su dekriminalizovale homoseksualnost. Prvi je bio spomenuti Kinsijev izvještaj o seksualnom ponašanju koji je pokazao učestalost homoseksualnosti te tako doprinio rušenju lažnog vjerovanja ljudi da su gejevi malobrojna grupa poremećenih ljudi. Onda su održani masovni udruženi protesti gej-zajednice krajem šezdesetih godina prošlog vijeka. Treća stvar je epidemija side tokom osamdesetih kada je o gejevima počelo otvoreno da se priča. Danas se homoseksualnost ne posmatra kao bolest što je ranije bio slučaj. U mnogim zapadnim zemljama su dozvoljeni gej brakovi i veze. Gej aktivisti traže legalizaciju brakova da bi imali isti status kao i drugi ljudi, da bi mogli da donose ključne odluke medicinskog karaktera u slučaju bolesti partnera, zatim pravnog karaktera – prava na nasljeđivanje, penziju itd.

U sklopu teksta o seksualnosti reći ćemo nešto i o pojavi prostitucije. Ona se može definisati kao pružanje seksualnih usluga za novac. Rezolucija UN iz 1951. godine osuđuje sve koji organizuju i profitiraju na osnovu prostitucije, ali ne zabranjuje prostituciju kao takvu. U nekim državama zabranjena je zakonom, u drugim državama samo pojedine vrste (dječija prostitucija, prostitucija na ulicama), a negdje državna uprava daje dozvolu za otvaranje bordela ili seksualona (npr. u Holandiji). Prostitucija se objašnjava kao rezultat tendencije muškaraca da žene tretiraju kao seksualne objekte iako ne mora uvijek biti tako. Ona izražava nejednakost između polova, ali i mehanizam zadovoljenja seksualnih potreba ljudi koji, zbog različitih nedostataka, ne mogu da nađu druge seksualne partnere. Veliki problem jeste dječija prostitucija u koju su najčešće uključena djeca pobjegla od kuće ili ona prodana makroima od strane roditelja.

1.1.3. Maskuliniteti i šta znači biti muškarac

Maskuliniteti i femininiteti jesu pojmovi koji podrazumijevaju mnogobrojne načine na koje su muževnost i ženstvenost društveno definisani u istorijskom i kulturološkom kontekstu (Connell, 1994). Ovi termini su smišljeni u nastojanju da se njima obuhvati što veći broj mogućih značenja floskula „šta znači biti muško odnosno žensko”. Maskuliniteti i feminiteti jesu rezultat društveno naučenog ponašanja i formiraju se tokom života pod uticajem složenih društvenih uticaja. Pri tome, dječaci/mladići i djevojčice/djevojke nisu samo pasivni primaoci kulturalnih normi i svaki pojedinac svojom voljom odlučuje u

kojoj mjeri će usvojiti određene društvene norme i po njima živjeti i ponašati se (Barker, Nascimento, Segundo, Pulerwitz, 2003).

Maskulinitete i feminitete treba shvatiti kao izraz kolektivnog, ali i individualnog iskustva, koji ponekad teče sporo i postepeno dok u nekim situacijama može biti intenzivan i organizovan. Način razmišljanja i ponašanje mladića/muškaraca i djevojaka/žena uslovljeni su pripadnošću grupama i institucijama, bilo da je riječ o kvartu u kojem se živi, školi, kafiću, fudbalskom klubu itd. Njihovo ponašanje i način na koji će komunicirati djelimično zavisi i od društvenog konteksta, npr. od toga da li se nalaze u školi, kafiću, na sportskoj utakmici, demonstracijama, vojnoj obuci itd. Ponašanje mladića (nerijetko manifestovano i kao nasilje) često je uslovljeno „kodesom časti“ vršnjačke grupe kojoj pripadaju (npr. navijačke grupe) ili institucije (škola).

U jednom društvu mogu da postoje različiti vidovi ispoljavanja maskuliniteta i feminiteta, i oni mogu da budu drugačiji u različitim vremenima, kulturama i društvenim zajednicama. Poznato je da su se ranija istraživanja iz područja maskuliniteta najviše fokusirala na položaj muškaraca u odnosu na žene, gdje se najviše naglašavao podređeni položaj žena. Međutim, istraživanja o muškarcima i maskulinitetima su se razvila i napredovala posljednjih decenija. Umjesto jednostavnog pristupa maskulinitetu kao jednoj jednodimenzionalnoj osobini, razvijen je složeni višestrani koncept toga šta znači biti „muškarac“. Za razliku od ranijeg mišljenja o toj temi, teoretičari sada raspravljaju o tome da postoji čitav spektar maskuliniteta, s višestrukim načinima da se nešto „napravi muški“. Mnogi muškarci provode sve više vremena sa svojom djecom i iskazuju spremnost da, u većoj mjeri, budu angažovani kao očevi. Ovi pomaci, dakle,

dovode u pitanje svaku ideju o postojanju jednog univerzalnog oblikamaskulinitet (ili feminiteta), koji se može primijeniti na svako društvo u svakom vremenu. Kada su u pitanju maskuliniteti, primjećujemo da je u današnjim vremenima ipak najprisutniji „hegemonistički maskulinitet“ koji u strukturi rodnih odnosa podrazumijeva hegemonističku, dominantnu poziciju „jakog muškarca“. Patrijarhat prisiljava mladiće da se ponašaju u okviru krutih ograničenja ili se suočavaju sa brojnim društvenim sankcijama. Od njih se očekuje potiskivanje svakog ponašanja koje se tumači kao žensko ili koje osporava tradicionalne muške stereotipe.

Rodna ravnopravnost preduslov je za mogući pomak u odnosima muškaraca i mladića, ne samo sa ženama i djevojkama, već i u odnosima s drugim muškarcima i mladićima. Veći stepen rodne ravnopravnosti smanjiće pritisak na muškarce da se predaju štetnim i krutim obrascima maskuliniteta. Ovo će vjerovatno dovesti do smanjenja muškog nasilja, pomoći u jačanju sigurnosti zajednice i iznalaženju novih, nenasilnih oblika razrješenja sukoba, kao i kvalitetnijoj porodičnoj interakciji. Uključivanje muškaraca bi moglo pomoći u osiguranju šireg konsenzusa podrške promjenama različitih pitanja (npr. porodice, nasilja, seksualnog i reproduktivnog zdravlja), koja su ranije bila marginalizovana kao „ženska pitanja“.

U narednom tekstu spomenućemo kako mladići sa prostora jugoistočne Evrope percipiraju i doživljavaju muškost. Tokom 2007. godine, pod pokroviteljstvom Care International, počeo se sprovoditi višegodišnji regionalni projekat koji se odnosio na rodno zasnovano nasilje. U okviru kvalitativnog istraživanja (Eckman et al., 2007) mladići iz BiH, Srbije, Hrvatske i Crne Gore iskazali su

svoje stavove o tome kakav muškarac treba da bude. Vizija mladića sa ovih prostora jeste da muškarac treba da ima sljedeće karakteristike:

- | Da bude fizički snažan, mišićav, jak itd;
- | Da je sposoban da zaštiti sebe i svoje bližnje;
- | Treba da ima jak karakter i svoj stav;
- | Da bude uspješan u svemu;
- | Da se bavi sportom;
- | Da pije alkohol;
- | Da je polno zreo i seksualno obdaren;
- | Da ne bude ženksast, slabić (da ne plače) ili da je homoseksualac;

Problem u ispoljavanju muškosti može nastati kada postoji sukob između ličnih želja i afiniteta sa društvenim očekivanjima. Muškarac može da teži određenom prosocijalnom načinu života, ali njegovo okruženje može da ga pritiska u drugom smjeru npr. da postane član ulične bande, da bude ekstremni navijač, da bude pijanica, da puši, drogira se itd. Posljedica toga jeste da je naš identitet najčešće „djelomično vlastiti“ te da je u njega ukomponovana i društvena projekcija poželjnog muškarca. Nesklad između dominantnog modela maskuliniteta u društvu i realnosti u kojoj žive može posebno da se odnosi na mlade muškarce niskih prihoda, slabog obrazovanja, manjinske nacije ili na gej muškarce. Oni ne mogu, u potpunosti, da odgovore očekivanjima okoline i bivaju često u rascjepu između pritiska okoline i ličnih stavova i želja.

U okruženju, u kojem se mladiću i muškarcu nameću hegemonističke varijante maskuliniteta, važno je da porodica i zajednica ponudi „zdrava ostrva“ u kojima mladići i muškarci mogu da nađu alternativne maskulinitete. Za ilustraciju

ovoga navodimo primjer jednog mladića iz Sarajeva. Njegovo sazrijevanje pratio sam tokom nekoliko godina učestvujući u jednom psihosocijalnom programu. On je, po sopstvenom priznanju, često bio uključen u vršnjačke tuče, imao je kontakt s drogom, alkoholom i svim ostalim što karakteriše problematične grupe maloljetnika. Tokom tog preventivnog psihosocijalnog programa koji je očigledno imao određenog uspjeha i efekta, mladić je počeo da traži druge načine kroz koje će da se afirmiše i predstavi sebe. Počeo je da se bavi slikanjem grafita i brejkdensom. Takvi vidovi ispoljavanja sebe naišli su na odobravanje nekih drugih grupa vršnjaka, ali i odraslih, što je dodatno uticalo da mladić počne da mijenja svoj nekadašnji način života i poimanja sebe.

1.1.4. Muškarci i briga o porodici

Na 48. sjednici UN komisija (2004) pozvala je države da odluče o politici koja će doprinijeti većoj uključenosti muškaraca u brigu o ostalim članovima porodice, prije svega djece. Podaci iz svih dijelova svijeta ukazuju na nesrazmjeru u učešću žena i muškaraca u brizi o porodici. Žene su uključeniije u brigu o porodici iako su sve više uključene i u plaćene poslove izvan kuće. Međutim, postoje određene promjene kada su muškarci u pitanju.

IMAGES istraživanja u drugim zemljama (Barker et al., 2011) pokazuju da su i muškarci uključeni u kućne i porodične poslove više nego prije. Skoro 50% muškaraca u drugim zemljama (osim Indije) potvrđuje svoje učešće u kućnim poslovima, poput popravki u kući, kupovini hrane, plaćanju računa. Muškarci su tradicionalno više uključeni u te obaveze dok pranje odjeće i čišćenju kuće je

tradicionalno obaveza žene (Barker et al., 2011). Podaci iz iste baze pokazuju da su u kućne i porodične poslove više uključeni mlađi muškarci te muškarci čije su žene zaposlene. Žene su spremnije od muškaraca da naprave radikalnije promjene u profesionalnoj karijeri (prelazak na pola radnog vremena ili čak gubljenje posla) kada dođe do rađanja djece. Muškarci, uglavnom, ne uzimaju odmor ili neko skraćeno radno vrijeme već nastavljaju da rade po starom.

Podaci iz SAD, Engleske, Švedske i Norveške pokazuju da su muškarci sada više uključeni u kućne poslove nego prije 20 godina (Lee, Waite, 2005). Studija u Španiji pokazuje da su muškarci koji su podjednako uključeni u kućne poslove ipak u manjini (Romero, Abril, 2011). Istraživanja u spomenutim zemljama ukazuju da je veće učešće muškaraca uglavnom povezano sa faktorima kao što su: kvalitet odnosa sa majkom, odrastanje muškaraca u porodicama u kojima su njihovi očevi bili angažovani u kućnim poslovima, znanje o pružanju brige i pomoći, zaposlenje, stavovi prema roditeljstvu, kulturološka norme o rodnim ulogama itd. (Richter, Chikovore, Makusha, Bhana, Mekomane, Swartz, Makiwane, 2011). Učešće muškaraca u domaćinstvu povezano je i sa samopoimanjem, tj. percepcijom da li muškarac treba uopšte da obavlja kućne poslove. Dakle, ne radi se samo o poslu i obavezama već o njihovom smislu i da li ih muškarac doživljava kao dio sebe i svog angažmana. Podjeli uloga u domaćinstvu doprinosi i implicitna društvena favorizacija i orijentacija zanimanja prema određenom rodu. Tako, u većini država u poslovima raznih socijalnih službi (socijalna radnica, psiholog, učiteljica, medicinska sestra), dominiraju i na neki način se usmjeravaju žene.

Na prostorima BiH ne postoje podaci o ovoj temi te i ne možemo porediti situaciju sa onom u drugim državama. Zbog toga ćemo u ovoj studiji ćemo samo pokušati da utvrdimo i ovo pitanje – koliko je učešće muškaraca u brizi o porodici i domaćinstvu te od čega to zavisi u BiH.

1.1.5. Rod i socijalno neprihvatljiva ponašanja

U ovom dijelu razmotrićemo odnos roda i socijalno neprihvatljivih oblika ponašanja. Pod asocijalnim ponašanjima podrazumijevamo ponašanja koja, uglavnom, nisu u skladu sa zakonskim ili nekim drugim uvriježenim normama u društvu, i koja mogu dovesti do negativnih posljedica kako na pojedinca tako i na šire okruženje. Neki od oblika socijalno neprihvatljivih ponašanja jesu: odavanje alkoholu, zloupotreba droga, različiti oblici nasilja, skitničarenje, prostitucija, kocka itd. Neka (od nabrojanih) ponašanja prije petnaest do dvadeset godina nisu bila prisutna u našem društvu u mjeri u kojoj su danas prisutna, a, uopšteno gledano, možemo zaključiti da su praktično svi oblici ovih ponašanja u porastu. Prema ovakvim negativnim trendovima najosjetljiviji su mladi, prije svega, zbog intenzivnosti fizičkog i psihičkog razvoja adolescentske populacije. Faktori rizika kojima se objašnjavaju socijalno neprihvatljiva ponašanja mladih se svrstavaju na različite načine: društvo, zajednica, porodica, vršnjaci, škola, individualne karakteristike itd.

Socijalno neprihvatljiva ponašanja su najčešće manifestovana kroz različite vidove nasilja. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (u daljem tekstu: SZO) nasilje predstavlja „namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj

zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira povredom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom“. U literaturi se najčešće spominju tri vrste nasilja: *fizičko* nasilje – namjerno nanošenje tjelesnih povreda; *emocionalno ili psihičko* nasilje – najčešće verbalni (može biti i neverbalni) oblik nanošenja povreda nečijoj psihi; *seksualno* nasilje – specifičan oblik fizičkog i psihološkog nasilja, a čine ga neželjeni seksualni kontakti ili uvrede.

U kontekstu našeg rada važno je spomenuti i rodno-zasnovano nasilje. Osnovni kriterij ovog nasilja jeste da pripadnost rodnim kategorijama pri čemu su najčešće žrtve žene. Samo nasilje nad ženama definiše se kao bilo kakav čin protiv ženine volje, koji je ugrožava psihički, fizički, seksualno ili ekonomski. Osnovni uzrok nasilja protiv žena je sticanje i zadržavanje kontrole nad ženom, patrijarhalnost društva i neravnopravna raspodjela moći među polovima. Nasilje nad ženama je često posljedica učenja muških i ženskih uloga od obje strane. Njemu, dakle, doprinosi odrastanje muškaraca i žena u porodicama u kojima uče i usvajaju modele o nasilnom muškarcu gospodaru te potčinjenoj ženi-žrtvi. Takve odnose dodatno afirmišu i potkrepljuju patrijarhalne norme u društvu koje podrazumijevaju dominaciju muškarca koja se manifestuje, pored ostalog, i silom. Pored žena, žrtve rodno-zasnovanog nasilja često su i homoseksualne osobe muškog pola. Oni su česta meta da bi se podvukla jasna crta šta je muškarac i kakav treba da bude. Oni koji se ne uklapaju u dominantnu formu maskuliniteta bivaju marginalizovani, izolovani te izvrgnuti nasilju. Nasilje nad homoseksualcima je praktično način potvrđivanja „prave muškosti“.

U našem radu odrednice socijalno neprihvatljivih ponašanja posmatramo iz perspektive rodnih razlika i doživljaja rodnog identiteta i rodnih normi. Na prostorima jugoistočne Evrope gotovo da nema istraživanja o ovoj temi. Navešćemo određena razmatranja i rezultate iz zapadnih istraživanja (Barker, 2005).

Na svjetskom nivou, mladići uzrasta 15-24 godina umiru znatno češće nego njihove vršnjakinje. Glavni uzroci smrti su saobraćajne nesreće i ubistva, a oba uzorka su direktno povezana sa socijalizacijom mladića. U oko 90% slučajeva nasilja u svijetu glavni akteri su muškarci, uglavnom mlađe dobi. Prema SZO tokom 2000. godine širom svijeta ubijeno je oko 155 000 mladića. Čak i u zapadnoj Evropi 60% smrtnih ishoda mladića je prouzrokovano nesrećama i nasiljem. Ostali vidovi nasilja, kao što su tuče, vandalizam, vrijeđanja, mnogo su češće. Ovoliku zastupljenost nasilja i konflikta među mladićima neki istraživači (Cincotta et al. 2003) objašnjavaju sljedećim uzrocima: mladići nemaju i ne znaju šta da rade; teže da na bilo koji način da pronađu i osnaže svoj identitet; žele da postignu samostalnost; pokušavaju da impresioniraju djevojke itd. Zaključak u ILO studiji u Brazilu jeste da su glavni uzroci nasilja mladića i učešća u bandama: novac, žene i želja za respektom (Barker, 2005).

Negativne posljedice ogledaju se i na zdravlje mladića. Poznato je da u praktično svim zemljama svijeta mladići i muškarci najviše konzumiraju alkohol i drogu. Pored toga, socijalizacija mladića često promoviše i podstiče ideju da budu u što većoj mjeri seksualno neobuzdani, da je pozitivno ako imaju što više seksualnih partnera, da imaju rizičan seks itd. Posljedice su da je raširenost HIV-a i side, češće kod osoba muškog pola, i smatra se da su glavni uzročnici

širenja side upravo muškarci. Zbog tih razloga je UN program za suzbijanje side 2000/01. godine pokrenuo kampanju koja se bavila ponašanjima muškaraca i širenjem HIV-a. U nekim zemljama čak postoji tendencija da se, za HIV, isključivo okrive muškarci.

Postoje različita objašnjenja zašto su zdravstveno rizična ponašanja češća kod muškaraca. Za potvrdu ove tvrdnje dodajemo još neke podatke. Po Bem (1981) ovo je posljedica učenja rodničkih šema i uloga koje su društveno određene. Drugim riječima, pojedinci pokušavaju da ostvare uloge i ponašanja koja su karakteristična za rod kojem pripadaju, a to u slučaju muškaraca podrazumijeva i razna rizična ponašanja. Pleck (1980) ovo objašnjava na nešto drugačiji način. On ističe da ova ponašanja nisu posljedica ostvarivanja rodničkih uloga već upravo suprotno, njihovog neostvarivanja! Neostvarivanje rodničkih uloga dovodi na socijalnom planu do marginalizacije, a na psihološkom do frustracije, osjećanja niže vrijednosti, neadekvatnosti itd. Pleck ističe i da su ove posljedice izraženije kod muškaraca nego kod žena.

Zbog pesimističnih statistika u kojima muškarci dominiraju, u mnogim zemljama definišu se politike „nulte tolerancije“ kojima se pokušava spriječiti rizično ponašanja mladića i muškaraca. Nažalost, one su, uglavnom, represivnog karaktera i često rezultiraju još negativnijim posljedicama pogotovo za marginalizovane grupe (siromašni, emigranti, osobe tamnije kože itd.). Tako je npr. u Brazilu prilikom intervjuvanja 450 muškaraca uzrasta 15-60 godina, utvrđeno da je 29% njih bilo hapšeno i privođeno od strane policije. Jasno je da represija ne liječi ove probleme i da treba više razmišljati o tome

zbog čega zaista dolazi do nekih neželjenih događaja, koji su pravi uzroci te djelovati preventivno u tom smjeru.

Navedeni podaci predstavljaju jak argument da se ulože dodatni napori u razmatranju i proučavanju socijalizacije mladića i muškaraca.

1.1 O Međunarodnom istraživanju o muškarcima i jednakosti polova (IMAGES)

U svijetu se sve više i više dobijaju potvrde o tome da je u postizanju džender (gender) jednakosti neophodno učešće muškaraca. Zaista, promjene u području iskustava muškaraca, tj. u strukturi i faktorima koji doprinose, ohrabruju i oblikuju njihova iskustva – koja su vezana uz nasilje, zdravlje, cjelokupno ponašanje prema ženama i djevojkama i aktivnosti porodičnog života – ključni su dio globalnog plana u pogledu jednakosti polova. Ujedinjene nacije su posljednjih 15 godina pozivale muškarce i mladiće da se uključe u ove tokove. Međunarodna konferencija o populaciji i razvoju (ICPD, Kairo), održana 1994. godine, afirmisala je značaj uključivanja muškaraca u unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja, naglašavajući potrebu i većeg uključivanja muškaraca u brigu o djeci (WHO, 2007).

U akcionom dijelu programa upućen je poziv liderima da „promovišu potpuno uključivanje muškaraca u porodični život i potpunu integraciju žena u javni život“ i na taj način omoguće da „muškarci i žene budu partneri sa jednakim pravima“ (ICPD Programme of Action).

Mnogi od Milenijumskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals, MDGs) koji su vremenski ograničeni ciljevi za postizanje ključnih indikatora zdravlja i razvoja, fokusiraju se na jednakost polova i unapređenje kvaliteta života žena (kada su u pitanju zdravlje majki, disparitet u obrazovanju, smanjenje siromaštva, prevencija HIV/sida i smanjenje stope nasilja nad ženama). Analiza napretka Milenijumskih razvojnih ciljeva, koristeći 12 indikatora mjerenja, pokazala je jasan napredak u osnaživanju žena, posebno u obrazovanju i političkom djelovanju u nacionalnim i lokalnim parlamentima. Međutim, napredak u drugim oblastima, koje zahtijevaju angažman i muškaraca, kao što su smanjenje nasilja nad ženama, povećanje ličnog dohotka žena u skladu sa dohotkom muškaraca i smanjenje nejednakosti po pitanju „tereta brige“ – i dalje kasni. Postavlja se pitanje – da li su muškarci u toku sa uspostavljanjem jednakosti polova? Mijenjaju li muškarci svoje stavove i ponašanja u odnosu prema ženama, sopstvenom zdravlju, interpersonalnim odnosima, kućnim poslovima, vaspitanju djece, nasilju itd. Mnoga od ovih pitanja su postavljana u brojnim pojedinačnim studijama, ali rijetko su bila dio multikulturalne inicijative koja koristi statistički reprezentativne porodične uzorke.

„Muškarci i rodne politike“ jeste višegodišnji projekat više zemalja koje su ujedinile svoje snage da prikupe dokaze i podignu svijest među predstavnicima vlasti i donosiocima odluka da postoji potreba da se muškarci uključe u rodne inicijative kroz zdravstvene i razvojne planove. Ključna komponenta projekta je upravo IMAGES istraživanje koje je, na jedan sveobuhvatniji način, uključilo uzorke domaćinstava u cilju dobijanja podataka o stavovima i ponašanju

muškaraca – sa presjekom mišljenja žena i njihovih iskustava o ponašanju muškaraca – o različitim temama u oblasti jednakosti polova. Istraživanje se odnosi na život, stavove i ponašanja muškaraca iz sljedećih oblasti: rodno zasnovano nasilje, zdravlje i zdravstvena pitanja, podjela kućnih poslova, učešće očeva u njezi djece, stavovi oba pola prema rodnoj jednakosti i relevantnim politikama, seksualnost, kriminalno ponašanje muškaraca i kvalitet života.

Istraživanje je rađeno po ovoj metodologiji u periodu od 2009. do 2010. godine u Brazilu, Čileu, Hrvatskoj, Indiji, Meksiku i Ruandi. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno više od 8.000 muškaraca i 3.500 žena dobi od 18 do 59 godina. Neki od osnovnih rezultata jesu (Barker et al., 2011):

- | Stres na poslu: između 34 i 88 procenata muškaraca je kao izvor stresa i depresije navelo nedovoljnu zaradu i nedostatak posla. Muškarci koji su doživjeli stres na poslu u većem postotku su se osjećali depresivno, imali suicidalne ideje, bili hapšeni i ispoljavali nasilje prema partneru.
- | Stavovi o jednakosti polova/rodnoj jednakosti: evidentne su ogromne razlike u stavovima muškaraca prema rodnim pitanjima, s tim da su državljani Indije i Ruande iznijeli najdiskriminativnije stavove. Muškarci iz svih zemalja (osim Indije) generalno podržavaju politike rodne ravnopravnosti.
- | Skoro polovina ispitanika u svim zemljama se (sa izuzetkom Indije) izjasnila da ima jednaku ili značajniju ulogu u obavljanju jednog ili više kućnih poslova.

- | Muškarci su iskazali veći stepen zadovoljstva partnerskim i seksualnim odnosima nego žene. Žene, čiji muškarci obavljaju kućne poslove, zadovoljnije su i na seksualnom planu.
- | Većina muškaraca nije bila ni u porodilištu ni u bolnici za vrijeme porođaja njihovog djeteta.
- | Skoro polovina muškaraca je navela da učestvuje u nekim aktivnostima oko svakodnevne brige i njege djeteta.
- | Redovno konzumiranje alkohola češće je među predstavnicima muškog pola u odnosu na predstavnice ženskog pola.
- | Žene su u velikom procentu, koji se kreće od 39% do 92%, potrdile da su njihovi partneri učestvovali u donošenju odluke o abortusu.
- | Muškarci, sa izuzetkom Hrvatske i Indije, navode da imaju visok stepen samopoštovanja, dok u isto vrijeme rezultati istraživanja pokazuju da su predstavnici muškog pola skloni relativno visokom stepenu depresije i suicidalnih ideja.
- | Dok se 25%-40% muškaraca izjašnjava o postojanju fizičkog nasilja među partnerima, stopa žena koje tvrde isto je za nijansu veća. Faktori, koji su u korelaciji sa nasiljem od strane muškaraca, jesu, zapravo, rigidni stavovi o rodnim ulogama, stres na poslu, iskustvo nasilja u djetinjstvu i alkoholizam.
- | Procenat seksualnog nasilja nad ženama i djevojkama se kreće od 6% do 29%.
- | Relativno visok procenat muškaraca je nekad učestvovao u kriminalnoj radnji ili delinkventnom djelu. Socio-ekonomski status muškaraca je najznačajniji faktor u nastanku nasilnog ponašanja.

- | Procenat muškaraca koji su barem jednom platili za seksualne usluge se kreće od 16 do 56%.

Rezultati IMAGES istraživanja potvrdili su da je promovisanje jednakosti polova neophodno za dobrobit i žena i muškaraca. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da su promjene u stavovima i ponašanjima muškaraca najvidljivije među mlađim pripadnicima ovog pola, kao i obrazovanijim muškarcima. Muškarci koji podržavaju rodnu ravnopravnost skloniji su razgovorima sa svojim partnerom, boljem seksualnom životu i generalno su srećniji. Žene koje su se izjasnile da imaju podršku muškaraca u svakodnevnim životnim aktivnostima zadovoljnije su partnerskim odnosima u cjelini, kao i seksualnim životom. Rezultati su pokazali da većina muškaraca, u većini zemalja, podržava rodnu ravnopravnost kao pojam mada ga ne primjenjuje u svakodnevnoj praksi.

Razultati istraživanja IMAGES u šest zemalja inspirisali su da uradimo slično istraživanje u BiH. Nekoliko je razloga i povoda da se ovakvo istraživanje radi u BiH. Jedan od njih je činjenica da je BiH tradicionalno društvo u kojem dominiraju patrijarhalne norme. Pored toga, neki drugi faktori dodatno komplikuju rodne odnose. Rat u BiH, okončan prije 17 godina, ostavio je brojne posljedice – rasturene porodice, veliki broj izbjeglih i raseljenih, ratne traume, uništeni gradovi, siromaštvo itd. Mnoge posljedice rata se osjete i sada. Npr. u BiH je još uvijek oko 30% stanovništva nezaposleno. Ovakav ambijent može doprinijeti da muškarci ne mogu da realizuju svoju očekivanu tradicionalnu ulogu. Reakcije muškaraca u ovakvoj situaciji često su neadekvatne i neadaptivne, praćene nasiljem i rizičnim ponašanjima.

1.1.2. Ciljevi i teme istraživanja

Opšti cilj IMAGES-a je da se unaprijedi razumijevanje stavova i ponašanja muškaraca kada je u pitanju rodna jednakost u cilju informisanja, usmjeravanja i praćenja razvojnih politika koje promovišu jednakost polova i rodne politike kroz uključivanje predstavnika oba pola. Istraživanje se odnosi na ključne teme u oblasti jednakosti polova koje uključuju odnose između partnera, dinamiku porodičnih odnosa i kritične zdravstvene i socijalne aspekte kod muškaraca. Teme koje su obuhvaćene istraživanjem jesu:

1. **Zapošljavanje.** Iskustva u vezi sa zapošljavanjem; nezaposlenost i nedovoljna zaposlenost; stres i reakcije koje su posljedica nezaposlenosti; ponašanje nezaposlenog partnera; razlike u primanjima između muškaraca i žena; dinamika odnosa između polova u radnoj sredini; uticaj rada na cjelokupan život; zadovoljstvo poslom.
2. **Obrazovanje.** Napredak u obrazovanju; uočene rodne norme i obrasci u školi.
3. **Iskustva u djetinjstvu.** Iskustvo žrtve nasilja u djetinjstvu; prisustvovanje nasilju zasnovanom na polu; iskustva u primarnoj porodici u vezi sa rodnim ulogama; uočene promjene među generacijama; odnos među polovima na poslu/briga o djeci u primarnoj porodici; rodni obrasci među vršnjacima.
4. **Relacije u sadašnjoj porodici.** Bračni/vanbračni status; podjela/učestvovanje u kućnim poslovima; zadovoljstvo porodičnim životom; donošenje odluka u porodici; korištenje vremena za kućne poslove i porodičnu brigu, uključujući brigu o djeci.

5. **Roditeljstvo i odnosi između muškaraca i njihove djece** (ili djece sa kojom nisu u srodstvu, a žive u zajedničkom domaćinstvu). Broj djece i životni uslovi svakog djeteta ponaosob; korištenje porodijskog odsustva za muškarca/ženu; percepcija/stavovi o postojećoj regulativi porodijskog odsustva u zemlji; podjela odgovornosti oko brige za djecu.
6. **Stavovi prema ženama i maskulinitetu**. Stavovi prema jednakosti polova (koristeći GEM skalu i druge mjerne instrumente); stavovi prema različitim rodnim politikama koje su možda implementirane u svakoj zemlji.
7. **Zdravlje i kvalitet života**. Pitanja o životnom stilu (upotreba opojnih droga, fizičke vježbe, itd.); korištenje usluga zdravstvenog sistema; seksualno i reproduktivno ponašanje (korištenje kontracepcije i kondoma); seksualno prenosive bolesti uključujući HIV (iskustva iz prošlosti, testiranje na HIV virus), zadovoljstvo seksualnim odnosima; mentalno zdravlje (depresija, suicidalne ideje), socijalna podrška; korištenje/viktimizacija nasilja u drugim kontekstima; morbiditet.
8. **Partnerske i bračne relacije**. Zadovoljstvo postojećim statusom; otvorenost za podršku sistema i traženje pomoći u situacijama nasilja ili stresa u vezi; istorija odnosa.
9. **Veze, rodno zasnovano nasilje i plaćeni seks**. Nasilje (fizičko, seksualno i psihičko) nad partnerom (primjena SZO protokola); nasilje od strane partnera (SZO protokol); nasilje muškaraca prema osobama sa kojima nisu u vezi; izvještaji muškaraca o potrazi za seksom i plaćanjem seksualnih usluga, uključujući seks sa maloljetnicima.

10. **Seksualno ponašanje.** Seksualno iskustvo; seksualna orijentacija; ponašanja u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem, HIV/sida; korištenje zdravstvenih usluga u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem.
11. **Etnički odnosi.** Stavovi prema drugim nacijama i otvorenost prema suživotu; predrasude prema drugim etničkim grupama; etničke distance.
12. **Iskustva tokom rata.** Izloženost ratnim stresovima kao što su: izbjeglištvo, učešće u ratnim borbama, ranjavanje, zarobljeništvo, smrt bliske osobe itd.

2 METOD

Istraživanjem o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti (IMAGES) željeli smo prikupiti podatke o različitim aspektima života muškaraca, odnosno njihovim stavovima i ponašanjima vezanim za rodnu ravnopravnost. Istraživanje je imalo kvantitativni karakter (korišten je upitnik), provedeno i na uzorku žena, jer nas je zanimalo kako žene doživljavaju i vide muškarce pa su ispitivani i njihovi stavovi i mišljenja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti. U ovom izvještaju fokus je uglavnom na rezultate o muškarcima.

2.1 Karakteristike uzorka

Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom i slučajnom uzorku u BiH. Prilikom odabira uzorka u BiH vršeno je multifazno uzorkovanje. Uvažene su činjenice da u BiH postoje tri administrativne jedinice (dva entiteta, Federacija BiH i Republika Srpska, te Distrikt Brčko), tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Srbi, Hrvati), te urbana i ruralna naselja. Uvažavajući ove principe slučajnim odabirom izabrane su opštine/mjesne zajednice u kojima je obavljeno istraživanje. U svakom naselju su, potom, utvrđene početne tačke ispitivanja te jasna pravila kretanja anketara i slučajnog odabira domaćinstava. Ukoliko su u domaćinstvu postojala dva potencijalna ispitanika, uzimao se onaj čiji je rođendan bio bliži. Detaljniji podaci o uzorku su dati u tabeli 1.

Tabela 1: Socio-demografske karakteristike uzorka

Karakteristika	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Godine				
Do 24	376	22,5	160	23,3
25-34	578	34,5	190	27,7
35-49	393	23,5	203	29,5
50-63	327	19,5	134	19,5
Vjeroispovijest				
Islamska	685	46,0	86	44,1
Pravoslavna	606	40,7	247	41,0
Katolička	183	12,3	266	14,3
Ostalo	15	1,0	4	,7
Entiteti i distrikt				
Federacija BiH	978	58,1	406	59,1
Republika Srpska	661	39,3	263	38,3
Brčko distrikt	45	2,7	18	2,6
Tip naselja				
Selo	381	22,6	161	23,4
Manji grad (manje od 30 000 ljudi)	585	34,7	235	34,2
Veći grad (30 000 i više)	718	42,6	291	42,4

Istraživanje je rađeno u Bosni i Hercegovini na uzorku od 1864 osoba muškog i 687 ženskog pola, 18-59 godina. Prosječan uzrast muškaraca je 34 godine, a žena 36,5 godina. Nešto više ispitanika je bilo iz Federacije BiH (58,1% muškaraca i 59,1% žena) nego iz Republike Srpske (39,3% muškaraca i 38,3% žena) i Distrikta Brčko (2,7% muškaraca i 2,6% žena). Oko 77% ispitanika je iz urbanih sredina, a oko 23% iz ruralnih. Što se tiče vjeroispovijesti, najviše je bilo pripadnika islamske vjeroispovijesti (46% muškaraca i 44,1% žena), zatim pravoslavne (oko 41% muškaraca i žena), katoličke (12,3% muškaraca i 14,3% žena), te ostalih (oko 1%). Istraživanje je sprovedeno u 56 opština i gradova u BiH.

2.2 Instrumenti

Upitnik se dijelom temelji na upitniku o rodnoj ravnopravnosti i kvalitetu života kreiranom od strane norveškog ministarstva za djecu i rodnu ravnopravnost. Takođe, za upitnik su korištene i neke tvrdnje međunarodne studije SZO o nasilju protiv žena te GEM skalu (engl. Gender Equitable Men Scale) razvijenu od strane Population Council-a i Instituta Promundo. Za potrebe istraživanja u BiH, upitnik je prilagođen našem kontekstu i neznatno modifikovan. Dodana su pitanja vezano za ratna iskustva i etničke odnose.

Primijenjene su dvije vrste upitnika: jedan za žene a drugi za muškarce. „Muški“ upitnik je imao oko 300 pitanja i popunjavao se oko 90 minuta. Njime smo nastojali ispitati različite aspekte života muškaraca: djetinjstvo i adolescencija, školovanje, roditeljstvo i porodični život, zaposlenje, odnosi i život s partnerkom u domaćinstvu, rodna ravnopravnost, seksualnost i

reproduktivno zdravlje, zdravlje i kvalitet života, nasilje nad ženama, korištenje seksualnih usluga te rizična ponašanja (konzumacija alkohola, lakih droga, posjedovanje oružja, boravak u zatvoru i učestvovanje u tučama i krađama). U zavisnosti od iskustva dio muškaraca je odgovarao samo na određene dijelove upitnika. Tako su dijelovi upitnika bili namijenjeni samo nezaposlenim muškarcima, muškarcima koji žive sa ženama, muškarcima koji su roditelji, muškarcima koji su imali seksualna iskustva itd.

„Ženski“ upitnik je obuhvatio identične teme: rodnu ravnopravnost, odnos i život s partnerom u kućanstvu, roditeljstvo, zdravlje i kvalitet života, seksualnost te iskustva nasilja od strane muškaraca. Ženski upitnik je obimom bio nešto kraći od muškog, te je i njegovo popunjavanje bilo kraće, do 40 minuta.

Oba upitnika su bila podijeljena na cjeline. Svi ispitanici nisu odgovarali na sva pitanja budući da su se neki dijelovi upitnika odnosili samo na ispitanike sa specifičnim iskustvom: brak, nezaposlenost, život sa osobama suprotnog pola itd.

2.3 Tok ispitivanja

Terensko ispitivanje je sprovedeno u periodu juni-avgust 2011.godine u organizaciji agencije „Partner“. Prije istraživanja bilo je rađeno i pilot-istraživanje na temelju čega su upitnici dodatno prilagođeni jeziku ispitanika. Prije samog anketiranja ispitanici i ispitanice su informisani o ciljevima i sadržaju istraživanja te su dali svoju pismenu suglasnost za učestvovanje u istraživanju, ali imali su mogućnost odustajanja u bilo kojem trenutku

ispunjavanja ankete. Naglašeno im je da je ispitivanje dobrovoljno, anonimno, te da će se dobijeni podaci koristiti isključivo u naučne i istraživačke svrhe. Ispitanici su dobili i letak sa adresama institucija koje se bave podrškom i pomoći vezano za probleme koji se ispituju u istraživanju. Ispitanici su sami popunjavali odštampani upitnik (metod – papir i olovka), a anketar je bio na raspolaganju ukoliko je nešto bilo nejasno. Istraživanje je bilo veoma naporno. Ispitanice su tokom istraživanja pokazale više motivacije i zainteresovanosti od muškaraca.

Brojni ispitanici su negodovali i nerado popunjavali upitnik. Praktično svaki drugi potencijalni ispitanik je odbio, već na početku, da učestvuje u istraživanju ili odustajao tokom odgovaranja na upitnik, što je produžilo fazu terenskog ispitivanja. Ispitanici su najviše primjedbi imali na dužinu upitnika te previše intimna pitanja. Najnegativnije reakcije su bile na pitanja o nasilju, seksualnim orijentacijama, broju seksualnih partnera, plaćanju seksualnih usluga itd. Neki od njih su komentarisali da „nije pristojno postavljati takva pitanja“. Ovakve zamjerke ispitanika mogu se odraziti na rezultate te je ovo i jedno od ograničenja istraživanja. Dakle, postoji mogućnost da su odgovori na neka teška (ili indiskretna) pitanja „uljepšani“ tj. skiveni. Jedan od prijedloga jeste da se, u budućim istraživanjima, upitnik skрати, a neka previše intimna pitanja izbace.

3 REZULTATI

3.1 Socijalni status i socijalizacija ispitanika

Tabela 2: Karakteristike porodice, zaposlenje, obrazovanje

Karakteristika	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Broj djece				
Bez djece	1006	59,7	339	49,3
1-2	569	33,8	283	41,2
3-5	100	5,9	62	9,0
6 i više	9	,5	3	0,3
Bračni status				
U braku	740	43,9	298	43,4
Nije u braku	944	56,1	389	56,6
Školska sprema				
Bez školske spreme	14	,8	18	2,6
Završena osnovna škola	87	5,2	50	7,3
Srednja škola	1088	64,6	413	60,2
Više od srednje škole	495	29,5	206	30,0
Status				
Školujem se	328	19,5	144	21,0
Zaposlen/a	872	51,8	304	44,3
Nezaposlen/a	310	18,4	183	26,6
Penzioner/ka	171	10,2	49	7,1
Ostalo	3	,2	7	1,0

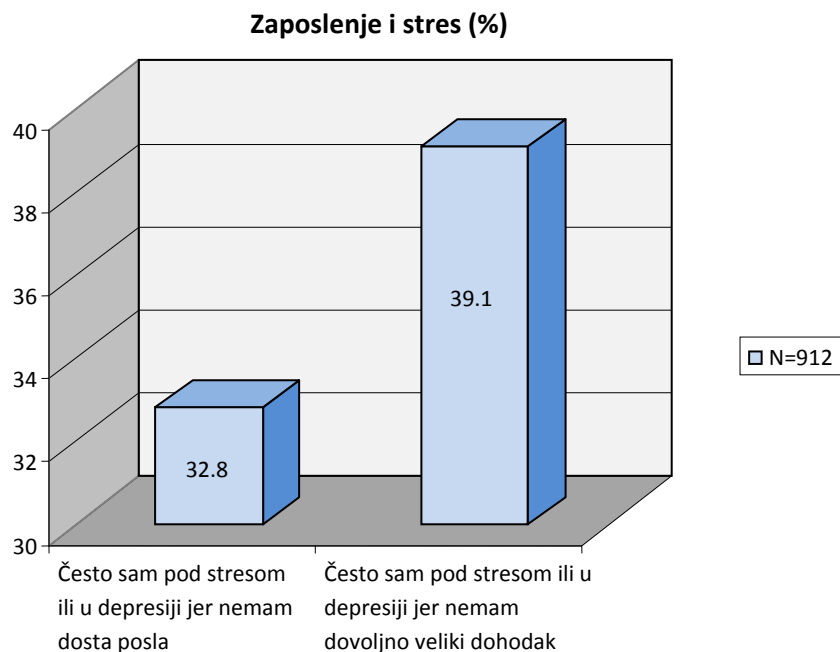
Mjesečni prihodi				
Manje od 500KM	439	26,1	259	37,7
Od 500 do 1 000 KM	546	32,4	226	32,9
Od 1 000 do 1500 KM	242	14,4	104	15,1
Od 1500 do 2000 KM	66	3,9	28	4,1
Preko 2000 KM	35	2,1	12	1,7
Nedostaje odgovor	356	21,1	58	8,4

Prosječan broj djece je dvoje (u okviru poduzorka porodica koje imaju djecu). Oko 44% ispitanika i ispitanica su u braku, a 56% nije. Oko 6% muškaraca i 10% žena ima završenu osnovnu školu ili manje. 64% muškaraca i 60% žena ima srednju školu, a 30% ima više od srednje škole. Oko 20% ispitanika se školuje. Zaposleno je oko 52% muškaraca i 44% žena, a nezaposleno 18% muškaraca i 27% žena. Ukoliko uradimo dodatne obrade i izračunamo koliko je među radno sposobnim osobama nezaposlenih, (dakle, ne računajući penzionere i one koji se još školuju), dobijamo podatak da je nezaposleno oko 26% radno sposobnih muškaraca te 38% žena. Oko 10% ispitanih muškaraca su penzionisani, kao i 7% žena. Prihodi muškarca i žena su ujednačeni (prosječna aritmetička sredina za muškarce $M=2$, a za žene $M=1,9$) To znači da najveći udio ispitanika (33%) ima primanja u rasponu 500-1000 KM, što je u skladu i sa državnim podacima o prosječnoj plati u BiH koja iznosi 800-900 KM. Oko 20% ispitanih muškaraca i žena ima primanja iznad prosječnih dok 26% muškaraca i 37,7% žena ima ispod prosječna primanja. Iz navedenih podataka jasno je da je socijalni status ispitanika generalno težak. Određeni indikatori ukazuju da je položaj žene

nešto teži, više ih je nezaposlenih, veći broj ih je bez škole i sa izrazito malim primanjima.

Grafikon 1: Količina stresa u odnosu na zaposlenje i finansijska primanja

O socijalnom statusu govore rezultati iz tabele o doživljaju stresa ili depresije zbog nemanja posla ili finansijskih prihoda. Rezultati potvrđuju prethodne. Blizu 40 % muškaraca je priznalo da se osjeća rastreseno i depresivno zbog spomenutih razloga. Ovome, vjerovatno, pored realnih problema, doprinosi i činjenica da stres i depresivnost muškaraca mogu biti uvećani zbog društvenog pritiska i uvriježenih tradicionalnih očekivanja da je muškarac taj koji treba da

obezbijedi za porodicu nephodne uslove za življenje, novac itd. Stres uslovljen nezaposlenošću ili nedostatkom novca može takođe da ima negativne efekte na razne druge stavove i ponašanja kao što su nasilje, suicidalne ideje, alkoholizam itd.

Tako je i u našem istraživanju radni stres povezan sa depresijom (hi kvadrat=21,1; df=6; p=0,002) u smislu da oni, koji su više rastreseni zbog posla, depresivniji su. Takođe, oni koji su više izloženi ekonomskom stresu, imali su više iskustva sa krađama (hi kvadrat=18,2; df=6; p=0,006), tučnjavama sa oružjem (hi kvadrat=13,5, df=6, p=0,035), a češće su bili i hapšeni (hi kvadrat=11,2; df=6; p=0,004). Veći ekonomski stres je i u relaciji sa manje rodno-ravnopravnim stavovima (hi kvadrat=10,1; df=4; p=0,037). Nisu utvrđene statistički značajne relacije sa nasiljem nad ženama.

Ukoliko poredimo ove rezultate sa drugima (Brazil, Hrvatska, Indija, Čile, Ruanda, Meksiko), uviđamo da je ekonomsko zasnovani stres u drugim zemljama još veći.

Veoma važan faktor u socijalizaciji ljudi iz BiH je bio i etnički rat koji se odvijao u periodu 1992-1995. godine. Sljedeća tabela predstavlja rezultate vezane za ratna iskustva i etničke stavove. Ovo je važno jer, kao što ćemo vidjeti kasnije, rat se završi ali njegovi efekti i posljedice ostaju znatno duže.

Tabela 3: Ratna iskustva

Iskustva	M (%) (N=1623)	Ž (%) (N=665)
Život u ratom zahvaćenim područjima	74,2	75,5
Privremeno napuštanje porodične kuće usljed ratnih zbivanja	49	46,6
Trajno izbjeglištvo i preseljenje usljed ratnih zbivanja	25,3	26,3
Gubitak zaposlenja zbog etničke pripadnosti	11	8,4
Direktno učestvovanje u ratnim borbama	24,2	5,3
Ranjavanje ili zarobljavanje bliske osobe	34,6	30,5
Svjedočenje seksualnom nasilju tokom ratnih zbivanja	3,5	2,3
Smrt bliske osobe	43,7	40,8
Ranjen/a ili zarobljen/a tokom rata	10,3	4,4

Veliki broj muškaraca i žena u BiH preživjeli su, tokom i poslije rata, brojne strahote i stresne događaje. Većinu stresnih događaja podjednako su preživljavali i muškarci i žene. Oko 74-75% je živjelo na ratnom području, polovina je privremeno napustila svoje boravište, a četvrtina trajno. Preko 40% je imalo iskustva smrti bliske osobe. Postoje razlike između muškaraca i žena kada je u pitanje direktno učestvovanje u ratnim borbama i ranjavanje li zarobljavanje tokom rata – muškarci su imali više takvih iskustava. Preko 24% muškaraca i 5% žena direktno je učestvovalo u ratnim borbama. Oko 10,3% muškaraca i 4,4% žena je bilo ranjeno ili zarobljeno tokom rata. Ovi odgovori mogu da olakšaju razumijevanje brojnih problema i ponašanja muškaraca

predstavljenih u drugim dijelovima teksta. Ratna iskustva ostavljaju često trajne pečate na psihi pojedinaca. Oni se sa tim problemima suočavaju često na pogrešan način, tražeći izlaz u alkoholu, opijatima, nasilju, predrasudama ili, pak, mržnji,

Ako uporedimo ukupna ratna iskustva sa nekim drugim pojavama, pronalazimo i određene statistički značajne veze. Kod muškaraca, ukupna ratna iskustva su u pozitivnoj korelaciji sa nasiljem nad ženama ($r=0,162$; $p=0,001$), depresijom ($r=0,114$; $p=0,001$) i suicidalnim mislima ($r=0,095$; $p=0,001$). Nije utvrđena značajna korelacija sa konzumiranjem alkohola, stavovima prema rodnoj ravnopravnosti sa GEM skale.

Tabela 4: Stavovi prema drugim etničkim grupama

Etnički stavovi	% saglasnih žena (N=659)	% saglasnih muškaraca (N=1651)
Veoma mi je važna moja etnička pripadnost	63,5	67,7
Najugodnije se osjećam u društvu u kojem su svi pripadnici moje nacionalnosti	37,7	39,7
Ne bi mi se svidjelo da radim zajedno sa ljudima neke druge nacionalnosti u BiH	12,1	12,9
Ne bih pristao da stupim u brak sa pripadnicima drugih nacija u BiH	39	48,3

Iz ove tabele vidimo procenat sabrane djelimične i potpune saglasnosti sa tvrdnjama koje se odnose na etničke odnose. Rezultate smo predstavili s obzirom na polnu pripadnost. Većini ispitanika (68%) je važna etnička pripadnost. Blizu 40% najugodnije se osjeća u društvu ljudi koji su svi iste nacije. Oko 48% ističe da ne bi stupalo u brak sa osobom druge nacije. Nešto je tolerantniji odnos prema radu sa ljudima koji su druge nacije (13% je protiv toga). Jasno je da postoje etničke distance, a one su veće što je ponuđeni odnos suživota bliskiji (brak itd). Treba napomenuti da su ovdje predstavljeni rezultati za djelimičnu ili potpunu saglasnost sa tvrdnjama. Ako uzmemo u obzir i procenat onih koji nisu sigurni u svoj stav, preostane dosta mali broj onih koji su otvoreni prema nekom obliku saradnje sa drugim nacijama.

Stavovi žena slični su stavovima muškaraca. Žene su otvorenije od muškaraca jedino kada je u pitanju brak sa osobom koja je druge nacije.

Postoje statistički značajne razlike u etnocentrizmu s obzirom na uzrast i obrazovanje. Manje obrazovani muškarci su etnocentričniji od onih sa višim nivom obrazovanja ($F=13,37$; $p=0,001$). Stariji muškarci pokazuju veći etnocentrizam od mlađih muškaraca ($F=3,92$; $p=0,008$).

Utvrđeno je i da je veća etnička vezanost u korelaciji sa nasiljem nad ženama ($r=0,057$; $p=0,03$) i obrnutoj korelaciji sa rodnom ravnopravnošću ($r=-0,200$; $p=0,001$). Nije utvrđena veza sa ratnim iskustvima. Ovi rezultati ukazuju da su rodna neravnopravnost i veća etnička rigidnost i vezanost često dio sličnih ličnih crta i sindroma.

3.2 Uloga muškarca u porodici i domaćinstvu

Generalno posmatrano, u svijetu postoje očekivanja da muškarac bude taj koji obezbjeđuje veći dio novca i egzistenciju porodice dok se od žene očekuje da se više brine o djeci, kući itd. Neka istraživanja pokazuju da žena 2-10 puta više od muškaraca provede u obavljanju poslova koji nisu plaćeni. U realnosti i praksi plaćeni posao često se više vrednuje od neplaćenog što rezultira da je uloga žene u porodici često minimizirana. U narednoj tabeli pokazaćemo ulogu i stavove muškaraca (u BiH) u kućnim poslovima te zadovoljstvo podjelom poslova.

Tabela 5: Učešće muškaraca u kućnim poslovima

	Muškarac radi jednako i više (odgovori muškaraca, N=672)	Muškarac radi jednako i više (odgovori žena, N=304)
Pranje odjeće (%)	21,6	11,5
Popravke u kući (%)	94,6	92,3
Kupovanje hrane (%)	72,8	66,1
Čišćenje kuće (%)	35,7	21,4
Priprema hrane (%)	31	27,9
Plaćanje računa (%)	83	78,8

U ovoj tabeli predstavljeni su stavovi muškaraca i žena o učešću muškaraca u kućnom poslovanju. Vidimo da, kod svih poslova, muškarci više procjenjuju (precjenjuju) svoju ulogu nego što to žene procjenjuju. Najveće razlike u procjenama su kada je u pitanju pranje odjeće i čišćenje kuće. Po procjenama i muškaraca (m) i žena (ž), muškarci su najviše uključeni u poslove popravki u

kući (m: 94,6%; ž: 92,3%), plaćanju računa (m: 83%; ž: 78,8%) te kupovini hrane (m: 72,8%; ž: 66,1%). Nešto manje su uključeni u čišćenje kuće (m: 35,7%; ž: 21,4%) i pripremu hrane (m: 31%; ž: 27,9%), a najmanje u pranje odjeće (m: 21,6%; ž: 11,5%). Primjećujemo da su muškarci uključeni više u one poslove koji podrazumijevaju raspolaganje novcem te iziskuju određeno zanatsko umijeće. Poslove koji se odnose na pranje, čišćenje ili pripremu hrane znatno više obavljaju žene.

Tabela 6: Stavovi i zadovoljstvo muškaraca i žena podjelom posla

Odnos prema podjeli poslova kod muškaraca i žena	% saglasnih muškaraca (N=677)	% saglasnih žena (N=302)
Muškarac radi jednako ili više	60,8	46,5
Zadovoljstvo podjelom posla	95,2	78,1

U ovoj tabeli vidimo da su kod muškaraca i žena različiti stavovi prema muškarčevoj ulozi u podjeli poslova te stepen zadovoljstva poslom. Oko 61% muškaraca smatra da obavlja jednako ili više kućnih poslova nego žene dok to isto smatra 46,5% žena. Ova razlika je očekivana jer su ljudi obično pristrasni kada procjenjuju svoju ulogu i značaj u obavljaju bilo kojeg posla. Dodatne analize pokazuju da više rade oni muškarci čiji su i očevi više radili u kući (66% naspram 55%). Ovo ukazuje na važnost učešća očeva u kućnim poslovima kao bitne odrednice „mijenjanja ponašanja“ muškaraca u budućnosti. Nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na broj godina, obrazovanje i status zaposlenja.

Podjelom posla su uglavnom zadovoljna oba pola, ali u nešto većoj mjeri, to su muškarci. Zadovoljno je 95,2% muškaraca i 78,1% žena. Moguće je i da je veći procenat žena nezadovoljan podjelom poslova, ali se to ne ispoljava otvoreno budući da su žene u značajnoj mjeri internalizovale ono što rade i doživljavaju to kao svoju normalnu ulogu i zadovoljne su njom. Ovo ukazuje i na to da su se žene konformirale prema muškarčevoj ograničenoj ulozi u podjeli kućnih poslova te da su zahvalne i na ovakvom doprinosu. Nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na broj godina, obrazovanje i status zaposlenja.

Ako poredimo podjelu posla sa rezultatima iz drugih zemalja, BiH ima sličan rezultat kao u Hrvatskoj, a u odnosu na druge zemlje muškarac iz BiH više je uključen u poslove u domaćinstvu. Što se tiče zadovoljstva poslom muškarci i žene u BiH zadovoljniji su više nego ispitanici iz svih drugih ispitivanih zemalja. Tako npr. u Hrvatskoj je, podjelom posla zadovoljno 61% muškaraca i 47% žena.

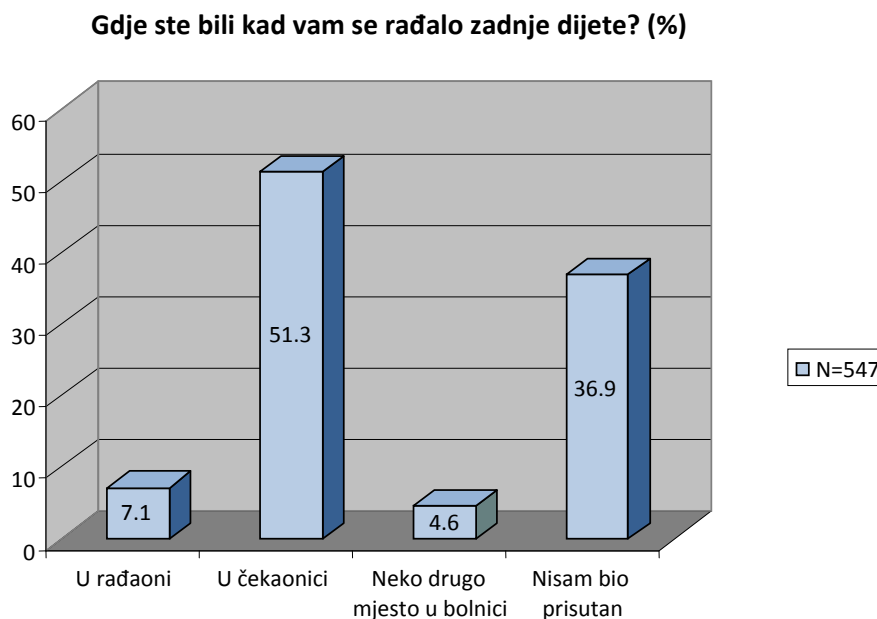
Ne postoji razlika u učešću muškaraca u kućnim poslovima s obzirom na obrazovni status ispitanika (Hi kvadrat = 1,528; df= 4; p= 0,822), uzrast (Hi kvadrat = 10,072; df= 6; p= 0,122) i zaposlenje (Hi kvadrat = ,114; df=2: p= 0,945).

3.3 Očinstvo i učešće pri rođenju djeteta

U okviru ovog poglavlja muškarci su odgovarali na pitanja o prenatalnoj uključenosti, gdje su bili tokom porođaja djeteta, koliko su uključeni u dnevnu brigu o djeci itd.

Grafikon 2: Podrška muškaraca tokom ženinog porođaja

U okviru poduzorka muškaraca koji imaju djecu, izvršena je analiza o prisustvu muškaraca prilikom porođaja partnerke. Treba napomenuti da u BiH uglavnom nije praksa da muškarac prisustvuje porođaju žene u bolničkoj sali, tako da muškarci uglavnom borave u čekonici ili hodniku bolnice. Daskora nije bio dozvoljen boravak muškarca u porođajnoj sali. Nedavno je ta procedura promijenjena i muškarac može da prisustvuje porođaju ali treba da podnese poseban pismeni zahtjev. Više od polovine, oko 63% muškaraca je tokom porođaja bilo prisutno u bolnici. Ostatak, 37% nije bilo prisutno u bolnici. Ovo ukazuje da značajan dio muške populacije ipak ne pokazuje poseban odnos i podršku tokom rađanja djece.

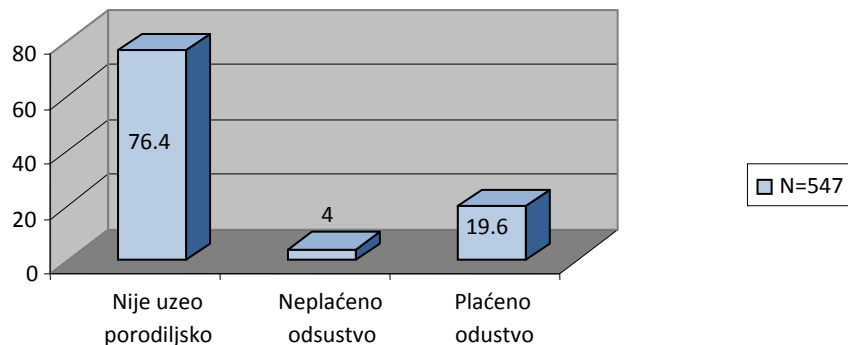
Kada poredimo broj godina i boravak u sali tokom porođaja partnerke, vidimo da su nešto mlađi muškarci (pogotovo iz kategorije 25-34 godine) više prisustvovali porođaju žene u bolnici nego stariji muškarci (hi kvadrat=9,3; df=3; p=0,025). Obrazovaniji muškarci su, takođe, nešto više prisustvovali porođaju žene u bolnici, ali ta razlika nije statistički značajna.

Podaci u drugim zemljama su različiti. Tako je u Čileu manji broj muškaraca koji nisu bili u bolnici tokom porođaja rađanja (po 28%) dok je u ostalim zemljama situacija čak gora nego u BiH.

Analizirali smo i stavove muškaraca i žena o muškarčevom praćenju žena prilikom posjete ginekologu. Postoji određena razlika u stavovima. Oko 80% muškaraca ističe da je išlo sa ženom kod doktora makar jednom, a isto potvrđuje i 61% žena. Možemo zaključiti da je značajan broj muškaraca pružao podršku ženama prilikom posjete ljekaru. Postoje statistički značajne razlike s obzirom na obrazovanje i uzrast. Veću podršku su pružali mlađi muškarci, pogotovo starosti 25-34 godine (hi kvadrat=21,1; df=6; p=0,002), te obrazovaniji (hi kvadrat=20,2; df=6; p=0,003). Ovi procenti su ipak manji nego u većini ostalih država sa kojima poredimo rezultate, osim u slučaju Brazila koji je sličan našim podacima. Npr. u Hrvatskoj 92% muškaraca i 75% žena potvrđuje da su muškarci išli na kontrole sa ženama.

Grafikon 3: Porodiljsko odsustvo muškaraca povodom rođenja djeteta

Da li je muškarac uzeo odsustvo na poslu povodom rođenja djeteta? (%)

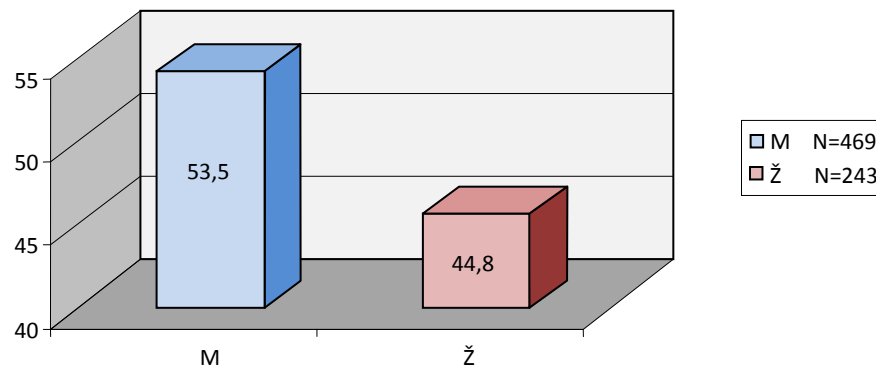
Iz ove tabele vidimo da li su muškarci zbog porođaja žene odsustvovali sa posla. Regulative u BiH su takve da muškarci mogu uzeti porodiljsko odsustvo ukoliko se njihova supruga vraća na posao prije nego što je dijete navršilo godinu dana starosti. Blizu 24% je uzelo odsustvo a preko 76% nije. Treba napomenuti da ovi rezultati mogu biti povezani sa nepoznavanjem zakonskih normi o mogućnosti uzimanja odsustva. Pored toga, čest je običaj u organizacijama/ustanovama/preduzećima da muškarci odsustvuju nekoliko dana povodom tog čina bez traženja nekog formalnog odsustva. Ne postoje razlike u uzimanju odsustva s obzirom na obrazovanje, broj godina i stavove na GEM skali. Međutim, utvrđena je razlika s obzirom na ekonomsko-radni stres. Oni, koji nisu izloženi radnom stresu, više su uzimali porodiljsko odsustvo od onih koji su potvrdili da su depresivno-stresni zbog zaposlenja (hi kvadrat=10,7;

df=4; p=0,030). Ovo ukazuje kako uslovi rada i, uopšte, situacija vezano za zaposlenje mogu da determinišu brigu prema partnerki i porodici.

U drugim zemljama znatno veći broj muškaraca je uzimao plaćeno ili neplaćeno odsustvo tokom rođenja djeteta (npr. u Hrvatskoj 40%). Teba napomenuti da, u skoro svim zemljama, muškarac uglavnom ima zakonsko pravo da uzme nekoliko dana odmora tokom rođenja djeteta. Ovakva radna politika dodatno podstiče trenutnu situaciju o tome da su muškarci uglavnom sekundarni pomagači kada je u pitanju briga o djeci. Ukoliko želimo aktivniju ulogu očeva u roditeljstvu, neophodno je da se i relevantna radna politika prilagodi.

Grafikon 4: Svakodnevna briga muškaraca o djeci

Muškarčeva svakodnevna briga o djetetu iz perspektive muškaraca i žena (%)

Iz grafikona se vidi kako muškarci i žene percipiraju uključenost muškaraca u svakodnevnu brigu o djeci. Oko 53,5% muškaraca ističe da svakodnevno brine o djeci, dok isto misli nešto manje žena 44,8%. U ovom slučaju se, takođe, pokazuje da se muškarci prikazuju u nešto

boljem svjetlu nego što ih žene doživljavaju. U svakom slučaju, podatak da oko polovine muškaraca ne brine svakodnevno o djeci nije nimalo za pohvalu. Formalno zaposlenje muškaraca ne može biti izgovor jer u današnje vrijeme nema prevelike razlike u zaposlenju muškaraca i žena. Čini se, ipak, da glavni razlog leži u uvriježenim i tradicionalnim normama da su djeca prije svega briga majki, a da muškarac treba da više brine o stvarima „izvan kuće“.

Utvrđeno je da je briga o djeci povezana sa još nekim varijablama. Muškarci koji su na GEM skali rodno-ravnopravniji pokazuju statistički značajnu veću brigu o djeci (hi kvadrat= 28,6; $df= 8$, $p= 0, 001$). Ne postoji razlika s obzirom na uzrast, obrazovanje, zaposlenje i radni stres.

Ako poredimo rezultate iz BiH sa ostalim zemljama, postotak muškaraca koji potvrđuju svakodnevnu brigu o djeci je veći nego u svim drugim zemljama osim Hrvatske (m:63%; ž:17%). Primjećujemo da su žene iz BiH daleko bolje vrednovale brigu muškaraca nego žene iz drugih zemalja. To može biti posljedica većeg angažovanja muškaraca u BiH i istinskog zadovoljstva žena iz BiH ili činjenice da žene u BiH nisu navikle na veće učešće muškaraca u roditeljstvu pa su sretne i sa „mrvicama“. Šta je bliže istini, razmislite, pa prosudite i sami.

Tabela 7: Briga muškaraca o djeci 0-5 godina (% onih koji imaju djecu do 5 god. i koji rade aktivnosti nekoliko puta sedmično i češće)

Aktivnosti	% saglasnih muškaraca (N=252)	% saglasnih žena (ženina percepcija o brizi partnera) (N=90)
Igranje sa djetetom 0-5 godine	68,6	77,5
Kuhanje za dijete 0-5 godine	21,4	30,0
Mijenjanje pelena za dijete 0-5 godine	31,0	35,5

U ovoj tabeli vidimo kako muškarci i žene percipiraju u kojoj mjeri muškarci nekoliko puta sedmično ili češće se igraju s djecom, kuhaju za njih, mijenjaju pelene. Interesantno je da u ovom slučaju i uzorku, žene intenzivnije percipiraju ulogu muškaraca nego sami muškarci. Ovo međutim nije izuzetak. Slične procjene nalazimo i u istraživanjima u Indiji i Čileu. Muškarac je najviše uključen u igru sa djecom (m:68,6%; ž:77,5%), značajno manje u mijenjanje pelena (m:31%; ž: 35,5%), a još manje u posao kuhanja za djecu (m:21,4%; 30%). Ovi rezultati su u skladu sa rezultatima o generalnom učešću muškaraca u poslove kao što su kuhanje i pranje.

Poredili smo i učešće muškaraca vezano za djecu s obzirom na nekoliko varijabli. U navedene aktivnosti s djecom više su uključeni obrazovaniji ($F=3,9$; $p=0,02$) i mlađi (uzrast do 34 godine) muškarci ($F=5,2$; $p=0,02$). O djeci se više brinu i muškarci koji imaju rodno-ravnopravnije stavove na GEM skali ($F=7,3$; $p=0,01$). Zaposlenje muškaraca se nije pokazalo kao statistički značajna odrednica brige o djeci ($hi\ kvadrat=,280$; $df=1$; $p=,597$).

Podaci o ulozi muškaraca u ovim poslovima u drugim zemljama prilično se međusobno razlikuju. Mogli bismo reći da se BiH nalazi negdje na sredini. Ako uporedimo sa susjedima, muškarci iz Hrvatske su više uključeni u sve aktivnosti u odnosu na muškarce u BiH.

3.4 Rodni stavovi

Jedna od ključnih stvari u unapređenju rodne ravnopravnosti jeste mijenjanje socijalnih normi. Brojna ranija istraživanja pokazala su kako su mladići i muškarci rigidni kada je u pitanju percepcija muških i ženskih uloga u društvu, podjela poslova u domaćinstvu, uloga u roditeljstvu, odnos prema homoseksualnim, ispoljavanje muškosti kroz rizična ponašanja (nasilje, konzumiranje droga i alkohola) itd. Za ispitivanje rodni stavova korištena je GEM skala koja je imala 15 tvrdnji koje su se odnosile na rodne odnose, percepciju maskuliniteta, seksualnost, reproduktivno zdravlje.

Tabela 8: Stavovi prema rodnim odnosima, muškosti, seksualnosti i reproduktivnom zdravlju

Stavovi muškaraca	% saglasnih (N=1563)
Rodni odnosi	
Najvažnija uloga žene jeste da se brine o kući i kuha za svoju porodicu	51,9
Mijenjanje pelena, kupanje djece, i hranjenje djece jesu dužnosti majke	53,1
Muškarac bi trebalo da ima posljednju riječ o odlukama kod kuće	49,0

Nasilje	
Postoje situacije u kojima žena zasluđuje da bude fizički kažnjena (ISTUČENA)	23,1
Žena bi trebalo da toleriše nasilje kako bi održala porodicu okupuokupu.	13,3
Muškost	
Ako me neko uvrijedi, braniću svoj ugled i silom ako bude trebalo	68,2
Biti muškarac znači da moraš biti čvrst	72,8
Muškarcima bi trebalo da bude neprijatno ako nemaju erekciju za vrijeme seksa	44,1
Seksualnost i reproduktivno zdravlje	
Muškarcima treba seks više nego ženama	44,5
Muškarci ne pričaju o seksu, oni to rade	42,6
Muškarci su uvijek spremni na seks	50,4
Nikada ne bih imao prijatelja/icu koji je homoseksualac/lezbejka	57,1
Žena bi trebalo da bude ona koja se brine o kontracepciji	27,4
Bio bih bijesan/uvrijeđen da moja žena ili djevojka zatraži da koristim prezervativ (kondom)	19,1
Muškarac i žena bi trebalo zajedno da odluče koju vrstu kontracepcije će koristiti	79,1

U ovoj tabeli vidimo stavove muškaraca prema rodnim odnosima, ulogama, seksualnosti, reproduktivnom zdravlju. Stavovi muškaraca prema rodnim odnosima su zasićeni tradicionalnim uvjerenjima i stereotipima o rodnim ulogama i raspodjeli moći između polova. Preko 52% muškaraca je saglasno sa

tvrdnjama da je najvažnija uloga žene vezana za kućne poslove i brigu o djeci. Pored toga oko 49% smatra da muškarac treba da ima dominantnu ulogu prilikom donošenja najvažnijih odluka. Možemo zaključiti da preko polovine ispitanje populacije ima stavove koji ukazuju na rodnu nejednakost.

Kada je u pitanju odnos prema nasilju, oko 23% smatra da postoje situacije u kojima žena zaslužuje da bude istučena. To ukazuje da kod petine ispitanika, postoje uvjerenja da je nasilje legitimno sredstvo rješavanja određenih problema. Ovakva uvjerenja kod ispitanika zabrinjavaju jer predstavljaju potencijal da se, uz odgovarajući okidač, pretvore i u nasilna ponašanja. Oko 13% ispitanika je saglasno da žene treba da trpe nasilje u porodici kako bi održale porodicu na okupu. Ovaj procenat je manji jer tvrdnja možda asocira ispitanike na situacije u kojima bi se mogle naći njima bliske ženske osobe (majka, sestra itd.) što proizvodi dodatnu empatiju i negativniji stav prema nasilju u porodici.

Velika većina muškaraca ispoljava manifestacije hegemonističkog maskuliniteta. Oko 73% smatra da muškarac treba da bude čvrst/jak/postojan, a oko 68% da ugled treba braniti makar i silom. Ovo ukazuje da nasilje može biti određeno percepcijom maskuliniteta i željom da se sačuva i odbrani muška čast i imidž jakog muškarca.

Rezultati o seksualnosti pokazuju da je seksualnost i potentnost važan element u životima muškaraca i da može biti važan faktor u strukturi muške slike o sebi. O tome svjedoče podaci da oko 45% smatra da je seks važniji muškarcima nego ženama, a 50% da su muškarci uvijek spremni na seks. Oko 57% iskazuje znake

homofobije. Preko 20% muškaraca smatra da je briga o kontracepciji isključiva obaveza žene.

Poredili smo GEM skalu sa nekim drugim pojavama. U narednim tabelama je predstavljen odnos sa uzrastom, obrazovanjem, pijenjem alkohola, rodnom nasiljem i zadovoljstvom brakom.

Tabela 9: Stavovi prema rodnoj ravnopravnosti i uzrast ispitanika

Uzrast	N	M	SD	Min	Max	F	P
Do 24	351	2,35	,38	1,00	3,00		
25-34	531	2,41	,37	1,00	3,00		
35-49	353	2,40	,38	1,00	3,00	5,76	,001
50-63	247	2,29	,50	1,00	3,00		
Total	1482	2,37	,40	1,00	3,00		

Tabela 10: Multipla poređenja uzrasta i rodne ravnopravnosti

		Razlika M (I-J)	P
do 24	25-34	-,05	,042
	35-49	-,05	,094
	50-63	,06	,067
25-34	do 24	,05	,042
	35-49	,00	,843
	50-63	,11	,000
35-49	do 24	,05	,094
	25-34	-,00	,843
	50-63	,11	,001

50-63	Do 24	-,06	,067
	25-34	-,11	,000
	35-49	-,11	,001

Postoje značajne relacije u stavovima prema rodnoj ravnopravnosti s obzirom na uzrast mada te razlike nisu linearne ($F=5,76$; $p=0,001$). Najneravnopravnije stavove imaju najstariji (50-59 godina) i najmlađi (18-24 godine) ispitani muškarci.

Tabela 11: Korelati stavova prema rodnoj ravnopravnosti

	koeficijent i	obrazovanj e	rodno nasilje	pijenje alkohol a	zadovoljstv o brakom
Rodna ravnopravnos t	r	,161	-,300	-,185	,141
	P	,001	,001	,001	,001
	N	1487	1377	1367	668

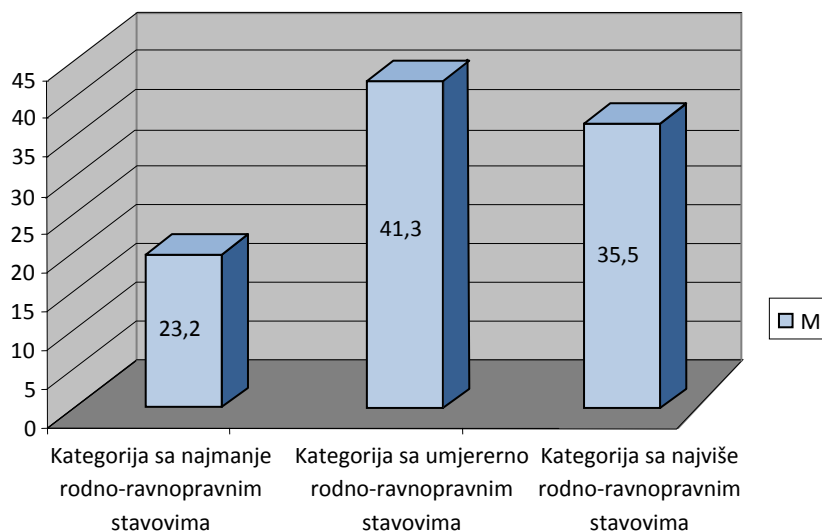
Utvrđeno je i da su rodno-ravnopravniji stavovi statistički značajno veći kod obrazovnijih muškaraca, konkretnije, najviše kod fakultetski obrazovanih muškaraca ($r=,161$; $p=0,001$). Rodno-ravnopravni stavovi povezani su i sa većim zadovoljstvom u braku ($r=0,14$; $p=0,001$), a u negativnoj su korelaciji sa pijenjem alkohola ($r= - 0,19$; $p=0,001$) i nasiljem nad ženama ($r= - 0,30$; $P=0,001$). Ne postoje značajne relacije s obzirom na bračni status, veličinu mjesta življenja, zaposlenje, ratna iskustva, religioznost.

Ako poredimo rezultate sa IMAGES istraživanjima u drugim zemljama, vidimo da su muškarci u BiH po nekim pitanjima ujednačeni sa drugima, a u nekim

rodno-tolerantniji, pogotovo u odnosu na Indiju. Međutim, ako se poredimo sa bliskim susjedom Hrvatskom, ovdašnji muškarci su, po svim pitanjima, rodno-konzervativniji, manje su rodno ravnopravni, privrženiji su hegemonističkom maskulinitetu i posmatranju svijeta kroz prizmu rodnih stereotipa. Na osnovu svih podataka vidimo da su u stavovima i uvjerenjima muških ispitanika postoje tradicionalna i patrijarhalna uvjerenja o dominantnoj ulozi muškaraca koja se manifestuju kroz rodnu neravnopravnost, homofobiju te u određenoj mjeri kroz otvorenost prema rodno-zasnovanom nasilju i rizičan seks bez zaštite.

Grafikon 5: Kategorije muškaraca s obzirom na rodno-ravnopravne stavove

Kategorije muškaraca s obzirom na rodno-ravnopravne stavove (%)

U ovo grafikonu smo razvrstali ispitanike u tri kategorije: muškarci sa najmanje rodno ravnopravnim stavovima, muškarci sa umjereno ravnopravnim stavovima i muškarci sa izraženim rodno-ravnopravnim stavovima. Grupe su formirane na osnovu rezultata na tvrdnjama sa GEM skale. Rezultati pokazuju da najviše muškaraca (41,3%) spada u grupu umjereno ravnopravnih, 35,5% spada u grupu izraženo rodno-ravnopravnih, a oko 23,2 % muškaraca ulazi u kategoriju rodno-neravnopravnih. Ukoliko poredimo ove rezultate sa Hrvatskom, vidimo da je tamo daleko brojnija kategorija rodno-ravnopravnih. Njih je 77%, najmanje ravnopravnih je 3%, a ostali su umjereni.

Tabela 12: Stavovi muškaraca i žena prema homoseksualcima

Tvrdnje	% saglasnih muškaraca	% saglasnih žena
Neprijatno mi je kada sam u društvu homoseksualnih muškaraca	75,2	59,4
Homoseksualnost je prirodna i normalna	31,2	36,7
Homoseksualnim muškarcima ne bi smjelo biti dozvoljeno da usvajaju djecu.	82,8	83,3
Homoseksualnim parovima trebalo bi biti dozvoljeno da se vjenčaju jednako kao i heteroseksualni	43,8	46,1
Bilo bi me sram da imam sina koji je homoseksualac	80,2	73,9

U ovoj tabeli vidimo kakvi su stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije. Saglasnost muškaraca sa različitim tvrdnjama je drugačija u zavisnosti od prava te

stepena bliskosti u koji se ispitanik hipotetički dovodi sa homoseksualnom osobom. Preko 80% ispitanika ističe da ne podržava usvajanje djece od strane homoseksualnih osoba i da bi ih bilo sramota da imaju sina homoseksualca. Oko 71-75% smatra da homoseksualnost nije prirodna i da im je neprijatno u društvu homoseksualnih muškaraca. Nešto su pozitivniji stavovi prema homoseksualnim brakovima, odobrava ih blizu 44% muških ispitanika.

Što se tiče žena, stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije i njihovim pravima su, uglavnom, negativni. Njihovi stavovi su slični stavovima muškaraca mada, u globalu, nešto pozitivniji nego kod muškaraca. Manji procenat žena (59,4%) osjeća se neprijatno u društvu muškaraca. Žene su blago otvorenije od muškaraca prema homoseksualnim brakovima i osjećale bi manji stid ako bi im sin bio homoseksualne orijentacije.

Poredili smo i odnos prema homoseksualnim osobama (na osnovu sumacione varijable) sa uzrastom, obrazovanjem, veličinom mjesta življenja i ekonomskim stresom. Utvrdili smo da ne postoje značajne statističke razlike i korelacije u stavovima s obzirom na spomenute pojave i karakteristike.

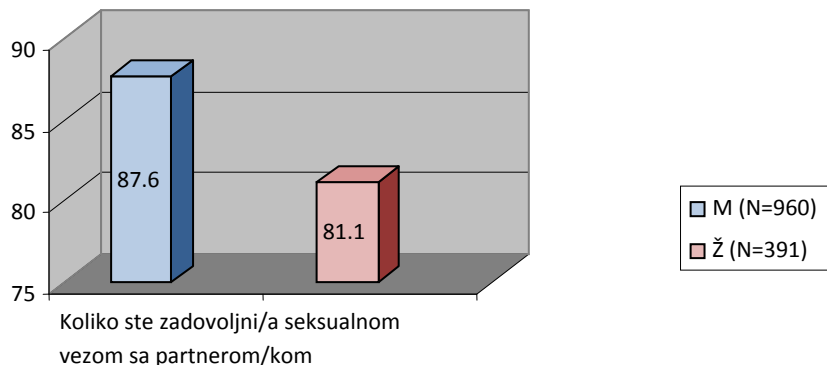
Možemo zaključiti da kod većine ispitanika postoji distanca prema homoseksualcima i da je ona nešto manja kada su u pitanju prava homoseksualnih koja direktno ne ugrožavaju i ne dotiču ispitanike.

Ako uporedimo podatke iz BiH sa podacima iz drugih zemalja, vidimo da muškarci iz BiH imaju negativniji stav od muškaraca iz svih zemalja (Brazil, Hrvatska, Čile) osim iz Indije.

3.5 Seksualnost

Grafikon 6: Zadovoljstvo seksualnom vezom sa partnerom/kom

Zadovoljstvo seksualnom vezom sa partnerom/kom (%)

Ovaj grafikon nam pokazuje da je većina muškaraca i žena (slično kao i u drugim zemljama) zadovoljna svojim seksualnim životom, pri čemu neznatno više muškarci. U svakom slučaju, nadamo su da su svi bili iskreni. Podatak o većem seksualnom zadovoljstvu muškaraca je u skladu sa rezultatima istraživanja u većini drugih zemalja kao što su Brazil, Čile, Meksiko, Indija (Barker et al., 2011).

Poredili smo koliko je seksualno zadovoljstvo povezano sa ukupnim zadovoljstvom životom sa partnerom, rodnim stavovima i svakodnevnom komunikacijom sa partnerom.

Tabela 13: Povezanost zadovoljstva seksualnom vezom sa ukupnim zadovoljstvom životom s partnerkom i rodnim stavovima

		Zadovoljstvo životom sa partnerkom	Rodni odnosi
Zadovoljstvo seksualnom vezom	R	,193	-,167
	P	,001	,001
	N	687	871

Rezultati pokazuju da je seksualno zadovoljstvo statistički značajno povezano sa rodno-ravnopravnijim stavovima na GEM skali ($r=0,167$; $p=0,001$), te opštim zadovoljstvom života sa partnerkom ($r=0,193$; $p=0,001$).

Dodatne analize pokazuju da su muškarci i žene koji češće pričaju sa partnerom o problemima, zadovoljniji i seksualnom vezom. Oko 88% muškaraca i žena koji češće pričaju o problemima, zadovoljni su seksualnom vezom naspram 79% muškaraca i 75% žena koji rjeđe pričaju sa partnerom. Ovi rezultati ukazuju da je komunikacija između partnera o problemima važna, kako za vezu i brak u cjelini, tako i za neke njene segmente kao što je seksualnost.

Nije utvrđena veza između podjele poslova i seksualnog zadovoljstva kod muškaraca. Dodatne analize kod djevojaka i žena pokazale su da postoji niska ali značajna korelacija između seksualnog zadovoljstva i ravnopravnije podjele poslova u domaćinstvu ($r= 0,145$; $p= 0,016$).

3.6 Zdravlje- navike i ponašanja

U istraživanjima se često ističe da je zdravlje, samopoštovanje, pristup zdravstvenim servisima determinisano društvenim konstrukcijama maskuliniteta i femininiteta i raspodjelom moći između žena i muškaraca. Hegemonističke forme maskuliniteta često podržavaju „čvrstoću muškarca

kojem doktor nije potreban“ što svakako može doprinijeti zdravstvenoj zapuštenosti. Ovo potkrepljuju podaci iz istraživanja širom svijeta da muškarci više konzumiraju alkohol, cigarete, drogu (WHO, 2004). Ovakav odnos muškaraca prema zdravlju često ugrožava i život djece i partnerke.

Tabela 14: Konzumiranje alkohola i marihuane

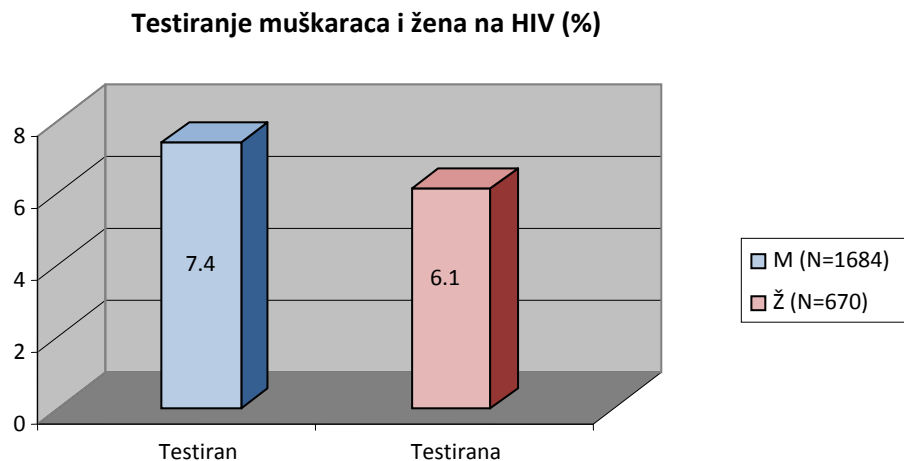
Oblici konzumiranja	% saglasnih muškaraca	% saglasnih žena
Konzumiranje alkohola češće od jednom mjesečno	57,6	18,5
Konzumiranje alkohola 5 i više pića, jednom mjesečno ili češće (u okviru poduzorka onih koji piju)	33,7	24,8
Korištenje marihuane posljednjih 12 mjeseci	16,4	7,0

Tabela pokazuje koliko muškarci i žene konzumiraju alkohol i marihuanu. Za kriterij pijenja alkohola uzeli smo da se alkohol pije češće od jedanput mjesečno. Podaci pokazuju da 57,6% muškaraca pije alkohol te 18,5% žena. Rezultat vezano za muškarce je veći od svih drugih zemalja osim Brazila (npr. u Hrvatskoj je procenat onih koji piju 42%). Što se tiče žena, procenti su slični onim u drugim zemljama. U okviru poduzorka onih koji konzumiraju alkohol, 33,7 % muškaraca opija se jednom mjesečno ili češće, dok to isto čini 24,8% žena koje konzumiraju alkohol. Podaci, pogotovo oni koji se odnose na muškarce – zabrinjavaju. Pojednostavljeno, trećina ispitanih muškaraca se opija jednom mjesečno ili češće. Pri tome značajno više piju mlađi muškarci uzrasta od 18 do 24 godine ($hi\ kvadrat=121,0; df=12; p=0,001$), oni koji

potvrđuju ekonomski stres (hi kvadrat=23,2; df=8; p=0,003), te oni sa rodno-neravnopravnim stavovima (hi kvadrat=51,8; df=8; p=0,001). Nije zanemariv ni broj žena koje se opijaju, praktično svaka četvrta koja ima kontakt sa alkoholom, opija se jednom mjesečno (ili u ukupnom uzorku oko 10%).

Oko 16,4% muškaraca i 7% žena potvrdilo je da je pušilo marihuanu u posljednjih 12 mjeseci. Dakle, kada je i ovaj problem u pitanju, prednjače muškarci. Rezultati potvrđuju opštu hipotezu da su muškarci izloženiji rizičnim i asocijalnim ponašanjima.

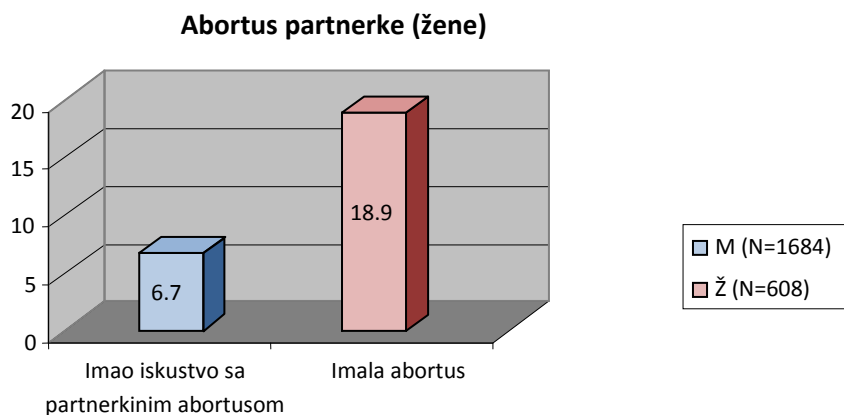
Grafikon 7: Testiranje muškaraca i žena na HIV

Iz ovog grafikona vidimo u kom procentu se muškarci i žene testiraju na HIV. Procenat je očekivano mali budući da u BiH još uvijek nije registrovan drastično veliki broj zaraženih kao u nekim drugim državama. Testiralo se 7,4% muškaraca i 6,1% žena. Ovaj procenat je manji nego u svim drugim zemljama gdje se IMAGES

istraživanje sprovodilo (npr. u Hrvatskoj se testiralo 11% ispitanih muškaraca i 9% žena). Treba napomenuti da je u većini zemalja veći procenat testiranih žena nego muškaraca, osim u slučajevima BiH i Hrvatske. U ostalim zemljama više su se testirali obrazovaniji i oni sa rodno-ravnopravnijim stavovima.

Grafikon 8: Abortus partnerke (žene)

Oko 6,7% muškaraca je imalo partnerke koje su imale abortus. Blizu 19% ispitanica je reklo da je imalo abortus. Podatak da je skoro svaka peta ispitanica imala abortus zabrinjava i ukazuje da je ovaj problem postao svakodnevica. Ovako visoka stopa prekida trudnoće može biti posljedica nezrelog i neozbiljnog stupanja u seksualne odnose, nestabilnog odnosa sa partnerom, niske svijesti o korištenju kontraceptivnih sredstava, ali i ekonomske krize koja utiče da neki ljudi strepe od proširenja porodice. Ovi procenti su u globalu slični rezultatima iz drugih zemalja, osim što je u nekim drugim zemljama procenat muškaraca veći (u Hrvatskoj 20% muškaraca, Brazili 18%).

Obavili smo i dodatne analize o tome koliko muškarci učestvuju u donošenju odluke o abortusu partnerke. Iskazi muškaraca i žena o učešću muškaraca su uglavnom podudarni. Blizu 79% muškaraca (od broja onih čije su partnerke imale abortus) učestvovalo je u donošenju te odluke, a to potvrđuje i 72,6% žena. Ovi podaci ukazuju da je većina muškaraca uključena u odluke o ovom problemu. Ovi procenti su značajno veći od procenata u drugim zemljama pogotovo kada su u pitanju Brazil i Meksiko.

Tabela 14: Samopoštovanje muškaraca

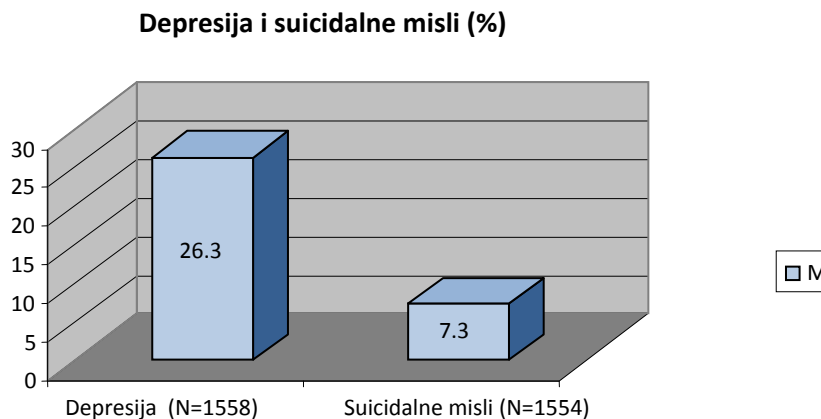
Tvrdnje	% saglasnih (N=1639)
Zadovoljan sam svojim tijelom	82,9
Imam puno razloga da budem ponosan	80,4
Imam dobar seksualan život	75,6
Smatram da moj život nije ni od kakve koristi nikome	13,6
Ponekad, kada sam sa prijateljima, osjećam se potčinjeno	13,5

U ovoj tabeli vidimo stepen saglasnosti sa tvrdnjama koje se odnose na samopoštovanje. Prve tri tvrdnje su formulisane tako da imaju pozitivan smjer tj. veći rezultat ukazuje na više samopoštovanje, dok posljednje dvije imaju obrnut smjer. Jasno je da je sa prve tri tvrdnje saglasno 75-83% muškaraca, tj. 4/5 muškaraca ističe da je zadovoljno svojim tijelom, seksualnim životom i da je uopšte ponosno na sebe. Ovi rezultati su pozitivniji od rezultata iz drugih država. Dobijeni rezultati su, svakako, pozitivni, ali treba imati na umu da

ponekad ispitanici daju odgovore koji su socijalno poželjni, tj. teško je priznati da smo nezadovoljni, neuspješni itd.

Oko 14% smatra da njihov život nije ni od kakve koristi te da se u društvu s drugim ljudima osjeća potčinjeno. Procenat od 14% je mali, ali nije zanemariv, i institucije društva bi trebalo da nađu mehanizme kako da pomognu ljudima koji su očigledno depresivni, razočarani, i smatraju da nikome i ničemu ne služe.

Grafikon 9: Depresija i suicidalne misli

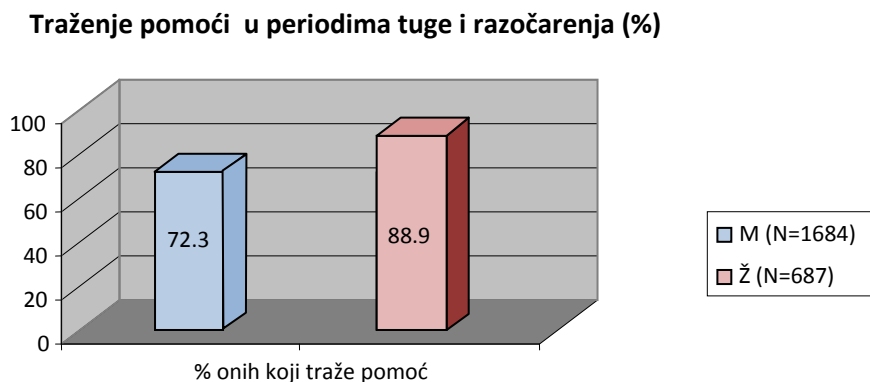
Pitali smo učesnike u kojoj mjeri su se osjećali depresivno ili imali suicidalne misli. Iz ove table vidimo da značajan procenat od 26% priznaje da se ponekad ili često osjeća depresivnim. Oko 7,3% priznaje da je imalo suicidalne misli. Imajući u vidu ozbiljnost i težinu problema, ovi rezultati nisu mali. Podaci o depresiji u svijetu su, uglavnom, između 15-20% što znači da su naši podaci

iznad prosjeka. Slično je i sa nivom suicidalnih misli. Ispitali smo povezanost depresije i suicidalnih misli sa ratnim iskustvima. Dobili smo pozitivnu vezu obe pojave sa ratnim iskustvima (korelacija sa depresijom: $r= 0,114$; $p=0,001$; korelacija sa suicidalnim mislima: $r= 0,09$; $p=0,001$).

Podaci o nivou depresije veći su jedino u Hrvatskoj (35% potvrđuje depresivnost) i Indiji. Ovi problemi mogu biti posljedica ratnih posljedica i stresova, ali i socijalne situacije i siromaštva.

U dodatnim analizama smo poredili nivo iskazane depresije i suicidalnih misli s obzirom na nivo iskazanog stresa zbog nemanja dovoljno novca. Muškarci, koji se povremeno osjećaju rastreseno zbog novca, iskazuju i veći nivo depresije (29,1% naspram 17%). Ova razlika je statistički značajna na nivou $p=0,01$. Postoji i određena razlika u suicidalnim mislima (6,3% naspram 3,9%). Ovo pokazuje kako ekonomska situacija može da determiniše mentalno zdravlje muškaraca. Rezultati su slični rezultatima iz drugih zemalja.

Grafikon 10: Traženje podrške u periodima tuge

Oko 72% muškaraca je reklo da traži pomoć kada se osjeća tužno i razočarano. Najviše muškaraca traži pomoć od partnerke (oko 35%) te od porodice i prijatelja (oko 17%). Blizu 89% žena traži pomoć, najviše od partnera (oko 35%), te od prijatelja i porodice (oko 23%). Ovi podaci su pozitivni i pokazuju da, uprkos zastupljenom hegemonističkom maskulinitetu, većina muškaraca se ne suzdržava da potraži pomoć u periodima tuge i razočarenja.

3.7 Nasilje, kriminal i rizična ponašanja

Nasilje je jedno od najvećih manifestacija rodne ravnopravnosti i podjeli moći u domaćinstvu. U narednoj tabeli vidimo kakvo je stanje sa nasiljem u heteroseksualnim vezama.

Tabela 15: Nasilje prema ženama

Vidovi nasilja	% saglasnih muškaraca (N=1474)		% saglasnih žena o muškarčevom nasilju (N=581)	
	Jednom	Više od jednom	Jednom	Više od jednom
Jest li ikada ošamarili partnerku ili bacili nešto na nju	12,8	4,7	26,9	9,0
Jeste li ikada gurnuli partnerku	12,9	7,0	27,2	10,9
Jeste li udarili partnerku šakom ili nečim drugim	4,5	2,2	25,6	6,2
Jeste li udarili nogom, gušili, istukli, nanijeli opekotine itd.	1,6	1,0	25,2	3,3
Jeste li prijetili da ćete upotrijebiti nož, pištolj	1,7	1,7	24,4	2,2

U ovoj tabeli vidimo zastupljenost rodno-zasnovanog nasilja iz perspektive muškaraca i žena. Primjećujemo da su žene izvijestile o mnogo većoj stopi nasilja nego muškarci. Nasilje je najčešće manifestovano kroz guranje partnerke (m:20%; ž:38%), šamaranje (m:17,5%; ž:36%) i udaranje šakom ili nečim drugim (m:17%; ž:32%). Najdrastičniji vidovi nasiljanpr. udaranje nogom, gušenje, prijetnje oružjem su, po muškarcima, rijetko zastupljeni (do 3,5%). Međutim, blizu 28% žena je potvrdilo da je bilo izloženo i ovim najbrutalnijim vidovima nasilja. Dobijeni podaci o nasilju prema ženama su veoma zabrinjavajući. Na osnovu iskaza žena, praktično svaka treća ili četvrta žena bila je izložena nekoj vrsti fizičkog nasilja. Imajući u vidu intimnost pitanja, vjerovatno je taj broj i veći. Dobijeni podaci od muškaraca u BiH o nasilju nad ženama su manji nego u drugim zemljama, dok su podaci od žena slični drugima. U narednim tabelama prikazaćemo sa kojim drugim karakteristikama može biti povezano nasilje nad ženama.

Tabela 16: Korelati nasilja nad ženama

	ratno iskustvo	depresija	pijenje alkohola	zadovoljstvo brakom	rodni stavovi	religioznost
Nasilje nad ženama	r ,162	,144	,214	-,213	-,300	-,115
	p ,001	,001	,001	,001	,001	,001
	N 1400	1439	1422	654	1377	1295

Nasilje nad ženama je u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa ratnim iskustvima ($r=0,162$; $p=0,001$), konzumiranjem alkohola ($r=0,214$; $p=0,001$) i depresijom

($r=0,144$; $p=0,001$). U obrnutoj je korelaciji sa rodnom ravnopravnošću ($r= - 0,300$; $p=0,001$), zadovoljstvom brakom ($r= - 0,213$; $p=0,001$), te religioznošću ($r= - 0,115$; $p=0,001$). Dobijeni rezultati i relacije raznih pojava sa rodnim nasiljem, govore nam o složenosti ove pojave. Nasilje nad ženama može biti određeno raznim životnim navikama i iskustvima, uvriježenim stavovima o rodnim odnosima, ambijentom u kojem živimo, te određenim karakteristikama ličnosti.

Tabela 17: Uzrast muškaraca i nasilje nad ženama

Uzrast	N	M	SD	Min	Max	F	p
Do 24	332	,09	,22	,00	1,40		
25-34	533	,13	,28	,00	2,00		
35-49	345	,12	,29	,00	2,00	5,60	,001
50-63	243	,19	,37	,00	2,00		
Total	1453	,13	,29	,00	2,00		

Tabela 18: Multipla poređenja uzrasta i nasilja protiv žena

		Razlika M (I-J)	p
do 24	25-34	-,04	,027
	35-49	-,03	,151
	50-63	-,10	,001
25-34	do 24	,04	,027
	35-49	,01	,525
	50-63	-,05	,016
35-49	do 24	,03	,151
	25-34	-,01	,525
	50-63	-,06	,006
50-63	Do 24	,10	,001
	25-34	,05	,016
	35-49	,06	,006

Kada poredimo nasilje nad ženama i uzrasne kategorije, dobijamo da postoje značajne razlike između potkategorija uzorka ($F=5,60$; $p=0,01$). Rezultati pokazuju da najviše iskustva sa nasiljem nad ženama imaju najstariji muškarci (50-63 godina). Ovo može biti posljedica većeg broja godina i samim tim veće mogućnosti da dođe do nasilja, ali i veće patrijarhalnosti starijih muškaraca. Poslije njih, muškarci iz kategorije 25-34 godine, neznatno su nasiljniji od muškaraca uzrasta 35-49 godina, te mladića do 24 godine.

Tabela 19: Obrazovanje muškaraca i nasilje protiv žena

Obrazovanje	N	M	SD	Min	Max	F	p
Osnovna ili manje	74	,2135	,39	,00	1,80	4,27	,014
Srednja	933	,1355	,30	,00	2,00		
Viša ili visoka	450	,1089	,26	,00	2,00		
Ukupno	1457	,1312	,29	,00	2,00		

Tabela 20 : Multipla poređenja obrazovanja i nasilja protiv žena

		Razlika M (I-J)	p
osnovna ili manje	srednja	,07	,028
	viša/visoka	,10	,005
srednja	osnovna ili manje	-,07	,028
	viša/visoka	,02	,116
viša/visoka	osnovna	-,10	,005
	srednja	-,02	,116

Utvrđene su i značajne razlike s obzirom na nivo obrazovanja (F=4,27; p=0,014). Više nasilja nad ženama prijavljuju muškarci sa nižim obrazovanjem. Najviše nasilja nad ženama je zastupljeno kod muškaraca koji su bez škole ili su završili samo osnovnu školu. Takođe, nasilniji prema ženama jesu muškarci sa srednjom školom u odnosu na one sa višom ili visokom.

Tabela 21: Seksualno nasilje muškaraca prema ženama

Oblici nasilja	% saglasnih (N=1663)
Seksualni odnos u posljednjih godinu dana sa partnerkom bez njenog pristanka ili sa prisilom	3,5
Seksualni odnos sa partnerkom bez njenog pristanka ili sa prisilom ikada	3,8
Seksualni odnos sa osobom koja nije bila partnerka sa prisilom	2

O seksualnom nasilju imamo iskaze muškaraca. Oko 3,5% je saopštilo da je ove godine imalo seksualni odnos sa partnerkom protiv njene volje, a 3,8% ikada. Pored toga 2% je reklo da je prisililo žensku osobu na seks koja im nije bila djevojka ili žena. Kada povežemo podatke, dobijamo da je oko 6% muškaraca imalo seks sa ženama bez njihovog pristanka ili sa prisilom. Ovaj procenat nije mali, pogotovo imajući u vidu težinu posljedica ovog delikta, te činjenicu da vjerovatno ima još ovakvih prestupnika koji to nisu otvoreno priznali. Dodatne analize pokazuju da su seksualnom nasilju skloniji oni sa najmanje rodno-ravnopravnim stavovima (hi kvadrat=42,3; df=8; p=0,001), zatim oni koji češće konzumiraju alkohol i opijaju se (hi kvadrat=57,7; df=16; p=0,001). Ovi podaci još jednom pokazuju da rodni stavovi i alkohol mogu biti indikator društveno poželjnih i nepoželjnih ponašanja budući da se gotovo redovno javljaju u statistički značajnim vezama sa raznim pojavama. Nisu utvrđene značajne veze seksualnog nasilja i ekonomskog stresa.

Tabela 22: Učešće muškaraca u kriminalnim i rizičnim aktivnostima

Aktivnosti muškaraca	% saglasnih (N=1566)
Jeste li ikada nekog pokrali	21,3
Jeste li bili uključeni u tuču nožem ili drugim oružjem	19,1
Imate li vatreno oružje	18,5
Jeste li bili hapšeni	9,4
Jeste li bili u zatvoru	4,5

U ovoj tabeli vidimo učešće muškaraca u nekim kriminalnim i rizičnim ponašanjima. Oko 21% priznaje da je učestvovalo u krađi, a 19% u tuči nožem ili drugim oružjem. Preko 9% je bilo hapšeno, a 4,5% je bilo i u zatvoru. Rezultat pokazuje da svaki peti muškarac ima vatreno oružje. Dakle, oko 20% je radilo djela zakonom kažnjiva, a oko 10% je za to i odgovaralo pred policijom ili sudom. Ovo je još jedan podatak o socijalizaciji muškaraca koji obiluje brojnim negativnim iskustvima.

Poredili smo povezanost učešća u krađama i tučama sa brojnim drugim varijablama. Utvrđene su niske pozitivne i statistički značajne korelacije učešća u krađama i tučama sa ratnim iskustvima, depresijom, alkoholom, nasiljem nad ženama. Utvrđene su obrnute i niske korelacije sa rodnom ravnopravnošću i religioznošću. Sve korelacije su, uglavnom, visine do $r=0,3$, i statistički su značajne na nivou $p=0,01$. Takođe, rezultati pokazuju da su asocijalnim ponašanjima sklonije mlađe kategorije muškaraca – do 30 godina.

Ako poredimo BiH podatke sa drugima, vidimo da ima i boljih i gorih situacija. Tako u odnosu na Hrvatsku, BiH ispitanici su manje učestvovali u krađama, manje ih je bilo hapšeno i/ili u zatvoru, ali posjeduju više oružja i više su učestvovali u tučama sa oružjem.

Tabela 23: Transakcioni seks muškaraca

Jesu li imali seks sa prostitutkom ili osobom koja pruža seksualne usluge	% saglasnih (N=1663)
Sa ženom prostitutkom	12
Sa muškarcem koji pruža seksualne usluge	0,5
Sa transvestitom	0,2

Rezultati pokazuju da je 12% muškaraca imalo seksualni odnos sa prostitutkom. Manje od pola procenta je imalo seksualni odnos za novac sa muškarcem i transvestitom. Ovi rezultati su manji nego u drugim državama. Dodatne analize pokazuju da, u okviru uzorka muškaraca koji su imali seks sa prostitutkama, 17,8% je imalo seksualni odnos sa maloljetnicama, a 13,5 % sa ženama koje su bile prisiljene na prostituciju.

Ispitali smo karakteristike muškaraca koji su imali iskustvo seksa sa prostitutkom. Utvrđene su statistički značajne relacije sa GEM skalom, uzrastom, zadovoljstvom seksualnom vezom. Dakle, takva iskustva su češća kod muškaraca sa rodno-neravnopravnijim stavovima (hi kvadrat=54,9; df=2; p=0,001), uzrasnih kategorija 25-49 godina (hi kvadrat=9,8; df=3; p=0,02), te kod muškaraca koji su nezadovoljni seksualnom vezom sa svojom partnerkom

(hi kvadrat=14,6; df=4; p=0,01). Nema značajnih razlika s obzirom na obrazovanje i ekonomski stres.

Tabela 24: Stavovi muškaraca prema odraslim i maloljetnim prostitutkama

Stavovi muškaraca prema ženskoj prostituciji	% saglasnih ako je prostitutka odrasla	% saglasnih ako je prostitutka mlađa od 18
Moralno je pogrešno kada se odrasla žena prostituše	56,9	66,7
Prostitucijom se krše prava žene koja se prostituše	42,6	59
Kada se žena prostituše – to je njen izbor	51,2	27
Ne vidim problem u tome	18,2	8,8

Stavovi muškaraca prema prostituciji odraslih žena, podijeljeni su. Više od polovine smatra da je to moralno pogrešno, ali i da je to njihov izbor. Oko 43% smatra da se tako krše prava žena dok 18% ne vidi prostituciju kao problem, dakle, preko 80% smatra da to jeste društveni problem. Stavovi prema prostituciji maloljetnih djevojaka jesu negativniji. To se u većoj mjeri percipira kao društveni problem i moralno pogrešno, te u većoj mjeri kao kršenje prava žena i kao prisilna odluka.

Tabela 25: Stavovi muškaraca prema muškoj prostituciji

Stavovi muškaraca prema muškoj prostituciji	% saglasnih ako je mlađi od 18	% saglasnih ako je odrasla osoba
Moralno je pogrešno kada se odrastao muškarac prostituše	52,6	56,9
Prostitucijom se krše prava muškaraca koji se prostitušu	37,4	48,8
Kada se muškarac prostituše – to je njegov izbor	41,1	24,8
Ne vidim problem u tome	12,4	9,0

Kada je u pitanju odnos prema muškoj prostituciji, rezultati su slični prethodnim. Dakle, većina to percipira kao moralno pogrešno i kao društveni problem (čak veći nego što je ženska prostitucija). U odnosu na žensku prostituciju, nešto su manji procenti o kršenju muških prava na taj način. Stavovi su negativniji prema prostituciji muškaraca mlađih od 18 godina.

3.8 Znanje i stavovi o politikama o rodnoj ravnopravnosti

Tabela 26: Stavovi muškaraca prema politikama o rodnoj jednakosti

Stavovi muškaraca	% saglasnih (N=1581)
Prava za žene znači da muškarci gube	9,9
Podržava kvote koje garantuju određeni udio žena u institucijama vlasti	51,8
Za kvote koje garantuju određeni udio žena među studentima na fakultetima	51
Za kvote koje garantuju mjesta za žene na upravljačkim pozicijama	49,7

Stavovi prema politikama koja garantuju veća prava ženama, podijeljeni su. Svega oko 10% smatra da prava žena ugrožavaju prava muškaraca. Međutim, oko polovine ispitanika podržava postojanje kvota koje garantuju udio žena u vlasti, obrazovanju i upravljačkim pozicijama. Dakle, većina muškaraca nema ništa protiv prava žena, ali stavovi su podijeljeni prema tzv. pozitivnoj diskriminaciji, tj. da određena mjesta budu ženama zagantovana kroz kvote. Rezultati ovog ispitivanja različiti su u različitim zemljama npr. u Hrvatskoj su rezultati podrške za kvote blago niži.

Tabela 27: Učešće muškaraca u kampanjama o nasilju nad ženama

Učešće muškaraca u kampanjama	% saglasnih (N=1528)
Jeste li ikada čuli za kampanje o nasilju nad ženama	73,6
Jeste li ikada vidjeli na TV-u reklamu o nasilju nad ženama	78,7
Jeste li učestvovali u nekim aktivnostima u zajednici o nasilju nad ženama	18,1

Oko ¼ muškaraca čulo ili vidjelo kampanje o nasilju nad ženama. Oko 18% ističe i da je učestvovalo u nekim od tih kampanja. Muškarci iz BiH vidjeli su i čuli za više kampanja od ispitanika iz drugih zemalja. Ovi podaci su pozitivni jer ukazuju na to da u zajednici ipak postoje određeni programi koje doprinose rodnoj senzibilizaciji. Budući da je ovo „dugoročan posao“, svakako je potrebno još više ga intenzivirati da bi došlo do osjetnije promjene hegemonističkih stavova i ponašanja.

Tabela 28: Stavovi i informisanost muškaraca o zakonskim normama o nasilju nad ženama

Informisanost i stavovi muškaraca prema nasilju	% saglasnih
Znanje o postojanju zakona o nasilju nad ženama	59,6
Postoje situacije u kojima žena zaslužuje da bude istučena	23,1

Blizu 60% ispitanika ističe da je upoznato sa politikama i strategijama koje se odnose na nasilje nad ženama. Ovaj procenat je obično manji nego u drugim zemljama. Nažalost, procenat o stavovima prema nasilju nad ženama problematiji su nego u drugim zemljama. Oko 23% ima radikalne stavove i smatra da postoje situacije kada žena treba da bude istučena (sa istim stavovm je saglasno 12% Hrvata). Ovi podaci su u skladu i sa podacima o nasilju. Čini se da u društvu postoji klaster od oko četvrtine populacije koja je hegemonistički nastrojena i sklona raznim vrstama nasilja.

Tabela 29: Stavovi muškaraca prema zakonu o nasilju nad ženama

Stavovi muškaraca	% saglasnih
Zakon previše olakšava ženi da optuži muškarca za nasilje	30,7
Ne štite dovoljno žrtvu nasilja	59,1
Zakon je prestrog	15,6
Zakon nije dovoljno strog	51,8

Oko 59% ispitanika iz BiH (u Hrvatskoj 85%) smatra da zakon ne štiti dovoljno žrtvu nasilja te da nije dovoljno strog (u BiH 51,8%) . Postoje i drugačiji stavovi.

Oko 31% smatra da je zakon previše naklonjen ženama, a 16% smatra da je prestrog. Rezultati podržavaju polarizaciju u stavovima koju smo dobili i u nekim ranijim pitanjima.

Tabela 30: Učešće u drugim kampanjama

Učešće muškaraca u kampanjama	% saglasnih
Jeste li čuli za neke kampanje koje promovišu aktivnu ulogu muškaraca kao očeva	21,9
Jeste li učestvovali u nekim aktivnostima u zajednici koja promovišu aktivnu ulogu muškaraca kao očeva	10,6
Jeste li čuli za kampanju protiv homofobije	21

Rezultati o informisanosti na temu roditeljstva i uloge očeva, veoma su siromašni, pogotovo u odnosu na informisanost o nasilju nad ženama. Oko 21% je čulo za takve vrstu kampanja ali je svega 10% i učestvovalo u njima. Sličan je rezultat i kada su u pitanju kampanje o homofobiji. Očigledno je da o ove dvije teme treba dodatno i intenzivnije informisati javnost.

4 ZAVRŠNA DISKUSIJA

U ovom dijelu ćemo, na osnovu svih rezultata, analizirati glavne nalaze i zaključke koji iz njih proizilaze.

4.1 Socijalni status i socijalizacija muškaraca

Rezultati su pokazali da je socijalizacija muškaraca u BiH praćena brojnim problemima i negativnim faktorima. Rat je sa sobom donio brojna traumatična iskustva koja su pogodila većinu muškaraca. Nikoga ne mogu da ostave ravnodušnim podaci da je polovina ispitanika privremeno napustila svoje boravište, da je 44% imalo iskustva smrti bliske osobe, 10% je bilo ranjeno ili zarobljeno tokom rata, a 3,5% je svjedočilo seksualnom nasilju. Ratna iskustva ostavljaju svoj pečat i na mentalno zdravlje te ponašanje muškaraca. Rezultati su pokazali da ratna iskustva koreliraju sa većom depresijom, suicidalnim mislima te nasiljem nad ženama. Treba napomenuti i da su većinu ratnih stresnih događaja podjednako preživljavali i muškarci i žene.

Pored toga, većina porodica u BiH ima niska primanja i nezaposlene članove porodice. Određeni indikatori ukazuju da je položaj žene nešto teži, više ih je nezaposlenih, veći broj ih je bez škole i sa izrazito malim primanjima. Zabrinjava podatak da je 33% muškaraca depresivno i rastreseno zbog (ne)zaposlenja, a 39% zbog manjka finansija. Ekonomski stres je sam po sebi negativna pojava, ali problem je još veći jer rezultati pokazuju da ekonomski stres može biti odrednica brojnih negativnih fenomena kao što su rodno-neravnomerni stavovi, nasilje i asocijalna ponašanja poput krađa i tuča. Ovi

rezultati ukazuju na to kako socijalne karakteristike stanovništva mogu da budu čak i veći prediktori stavova i ponašanja nego što su to možda određeni psihološki profili i karakteristike ličnosti. U komfornom, udobnom socijalnom ambijentu, ljudi su jednostavno više okrenuti pozitivnijim stranama života. Suprotno tome, negativni socijalni ambijent djeluje kao neka nevidljiva teška sila koja pritiska psihu i ponašanje ljudi u smjeru neadekvatne filtracije negativne energije i frustracije, kroz netoleranciju prema drugima i različitim, nasilje, opijate itd. Ovakav slijed događaja komplikuje proces mentalnog otrežnjenja i ozdravljenja jer podrazumijeva i materijalni preporod društva koji se očigledno sporo odvija. Neizvjesno je da li je u ovakvim okolnostima ipak moguće napraviti psihološki iskorak, ali isto tako nužno je i neizbježno to pokušati.

4.2 Uloga muškarca u domaćinstvu i brizi o djeci

Što se tiče obaveza u domaćinstvu, oba pola su uključena u kućne poslove, pri čemu je prisutna određena stereotipna podjela poslova. Muškarci su više uključeni u one poslove koji podrazumijevaju raspolaganje novcem te iziskuju određene popravke u kući dok poslove koji se odnose na pranje, čišćenje ili pripremu hrane znatno više obavljaju žene. U poslove u domaćinstvu su više uključeni oni muškarci čiji su i očevi bili aktivniji u porodici. Ovakvom podjelom obaveza u domaćinstvu zadovoljna su oba pola, a nešto više su zadovoljni muškarci. Kao što smo već istakli u rezultatima, zadovoljstvo žena podjelom posla može biti posljedica internalizacije društvene uloge pri čemu se gubi

jasan kriterij da li je nešto ravnopravno ili ne. Nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na broj godina, obrazovanje i status zaposlenja.

Učešće muškaraca vezano za rođenje djece i brigu o njima nije na zadovoljavajućem nivou. Kada se integrišu svi podaci, dobijamo zaključak da je polovina muškaraca aktivno uključena, a da druga polovina i nije. Oko 63% muškaraca (mlađi muškarci značajno više od starijih) tokom porođaja partnerke bilo je prisutno u bolnici. Iako se radi o većini, čudno je i pomalo žalosno da više od trećine muškaraca nije dočekalo rođenje svog djeteta u bolnici, što zbog djeteta što zbog podrške partnerki. Nešto veću podršku (80%, prema iskazu muškaraca) muškarci su pružali ženama prilikom odlaska na ginekološke preglede. Veću podršku su pružali mlađi i obrazovaniji muškarci. Kada je u pitanju svakodnevna briga o djeci, ponovo dobijamo podatak da, oko polovine, svakodnevno brine o djeci. Muškarac je najviše uključen u igru sa djecom, značajno manje u mijenjanje pelena, a još manje u posao kuhanja za djecu. U navedene aktivnosti s djecom više su uključeni obrazovaniji i mlađi muškarci, te oni koji imaju rodno-ravnopravnije stavove na GEM skali. Rezultati da su mlađi i obrazovaniji aktivnije uključeni u brigu o djetetu i partnerki, svakako je pozitivan signal koji obećava da bi situacija po ovim pitanjima u budućnosti mogla biti bolja.

4.3 Rodna ravnopravnost i nasilje protiv žena

Kada je u pitanju rodna ravnopravnost, kategorizacija ispitanika na osnovu rezultata na GEM skali, pokazala je da je najviše (41,3%) umjereno rodno-ravnopravnih, 35,5% spada u grupu izraženo rodno-ravnopravnih, a oko 23,2 %

muškaraca ulazi u kategoriju izrazito rodno-neravnopravnih. Uprkos tome što je najviše „umjerenih“, u stavovima i uvjerenjima većine muških ispitanika postoje tradicionalna i patrijarhalna uvjerenja o dominantnoj ulozi muškaraca koja se manifestuju kroz rodnu neravnopravnost, homofobiju, te u određenoj mjeri kroz otvorenost prema rodno-zasnovanom nasilju i rizičan seks bez zaštite. Skoro 3/4 muškaraca ima stereotipna uvjerenja o neophodnosti da muškarac bude jak, čvrst itd. U ovakvu percepciju „čvrstog muškarca“, uklapaju se i stavovi prema ženama, kućnim poslovima, seksualnosti. Tako, više od polovine ispitanika smatra da muškarac treba da bude dominantan u porodici, a da kućni poslovi budu uglavnom obaveza žene. Polovina muškaraca ističe važnost muške seksualne moći i „spremnosti“ za seks. U skladu sa ovakvim trendom rezultat je podatak da oko polovine muškaraca podržava postojanje određenih kvota koje bi zagarantovale veće učešće žena u društvu dok preostali to, eksplicitno ili implicitno, ne podržavaju. Dominacija hegemonističkih vidova maskuliniteta reflektuje se i na negativan odnos prema drugim vidovima maskuliniteta, pogotovo prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Preko 75% ispitanih muškaraca pokazuje određene elemente homofobije.

Većina ispitanika je protiv nasilja nad ženama ali opet zabrinjava podatak da skoro 1/4 smatra da je nasilje legitimno sredstvo rješavanja određenih problema. Ovakva uvjerenja tih ispitanika predstavljaju plodno tlo za nasilnička ponašanja prema ženama. Pored toga, rodni stavovi se reflektuju i na zadovoljstvo brakom. Osobe sa rodno-ravnopravnijim stavovima su zadovoljnije brakom. Suprotno tome, veće pijenje alkohola je povezano sa

rodno-neravnopravnijim stavovima. Rodno-ravnopravniji stavovi su izraženiji kod fakultetski obrazovanih muškaraca. Suprotno nekim očekivanjima, nisu utvrđene veze sa veličinom mjesta življenja, zaposlenjem, ratnim iskustvima, religioznošću. Ovo je možda posljedica činjenice da su partijarhalne norme generalno široko i duboko ukorijenjene na BiH prostoru, tako da prekrivaju efekat specifičnih faktora koji postaju manje presudni i važni. Možemo zaključiti da su efekti rodnih stavova i normi vidljivi kroz razne konkretne prakse i ponašanja, ali da su odrednice rodnih stavova više u domenu opšte socijalizacije, a manje uticaj nekih specifičnijih faktora (izuzimajući obrazovanje).

Dobijeni podaci o nasilju nad ženama su najalarmantniji u cijelom istraživanju. Na osnovu iskaza žena, praktično svaka treća ili četvrta žena je bila izložena nekoj vrsti fizičkog nasilja. To se odnosi i na najbrutalnije vidove fizičkog nasilja kao što je udaranje šakom, nogom i sl. Imajući u vidu intimnost pitanja, vjerovatno je taj broj i veći. Nasilje nad ženama je složena pojava koja je povezana sa raznim faktorima, psihološkim, socijalnim i situacionim. Nasilje nad ženama može biti određeno raznim životnim navikama i iskustvima, uvriježenim stavovima o rodnim odnosima, ambijentom u kojem živimo, obrazovanjem, te određenim karakteristikama ličnosti. Tako je u našem istraživanju nasilje nad ženama u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa ratnim iskustvima, konzumiranjem alkohola, depresijom, nižim obrazovanjem i češće kod starijih muškaraca. U obrnutoj je korelaciji sa rodnom ravnopravnošću, zadovoljstvom brakom, religioznošću. Seksualno nasilje je prisutno u manjoj mjeri. Oko 6% muškaraca je imalo seks

sa ženama bez njihovog pristanka ili sa prisilom. Ovaj procenat je mali, ali ne treba biti zanemaren, imajući u vidu da se radi o nasilju sa često najtežim psihološkim ožiljcima.

Istraživanje nudi i prijedlog ispitanika kako se nositi sa nasiljem. Blizu 60% ispitanika smatra da zakon ne štiti dovoljno žrtvu nasilja i da nije dovoljno strog. Ovi rezultati su u skladu sa opštim stavom u društvu da je socijalna kontrola u BiH, kao nepochodna karika u prevenciji asocijalnih ponašanja – nedovoljna tj. slaba. Kazne za razna krivična djela su često ispod propisanog minimuma. Pored toga, nedosljedne su, sprovode se tek nakon dugog sudskog procesa, a to su sve faktori koji utiču da takve kazne nemaju efekat na smanjenje nasilja i drugih asocijalnih ponašanja.

4.4 Zdravlje, seksualnost, rizična ponašanja

Rezultati pokazuju da kod većine muškaraca u BiH (75-83%) postoji pozitivna slika o sebi te da je samopoštovanje očuvano. Dakle, oko 4/5 muškaraca zadovoljno je svojim tijelom, seksualnim životom, i ponosno je na sebe. Ovu idiličnu sliku pomalo narušava podatak i da se oko 1/4 muškaraca ponekad ili često osjeća depresivno. Depresija je izraženija kod onih koji su imali gora ratna iskustva i kod kojih je veći tzv. radni stres. Ovi podaci ukazuju i na složenost mjerenja unutrašnjih psiholoških stanja. Ponekad je moguće dobiti „ljepšu sliku“ nego što to ona realno jeste, jer ispitanici teško priznaju da su nezadovoljni sobom i svojim životom.

Većina muškaraca i žena (slično kao i u drugim zemljama) zadovoljna je svojim seksualnim životom, pri čemu neznatno više muškarci. Rezultati

pokazuju da je 12% muškaraca imalo seksualni odnos sa prostitutkom. Stavovi muškaraca prema prostituciji odraslih žena podijeljeni su. Više od polovine smatra da je to moralno pogrešno, ali i da je to njihov izbor.

Oko 6,7% muškaraca je imalo partnerke koje su imale abortus. Blizu 19% ispitanica je reklo da je imalo abortus, a potvrdilo je 6,7% muškaraca. Iako se ne radi o parovima, na osnovu ovog podatka stiče se utisak da neki muškarci nisu upoznati sa tim da im je partnerka bila trudna i da je abortirala. To ukazuje na postojanje određenog nepovjerenja i loše komunikacije među partnerima. U svakom slučaju, podatak da je skoro svaka peta ispitanica imala abortus zabrinjava i ukazuje da je ovaj problem postao svakodnevica. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za većom edukacijom mladih o korištenju kontraceptivnih sredstava.

Oko 16,4% muškaraca i 7% žena je potvrdilo da je pušilo marihuanu u posljednjih 12 mjeseci. Oko 58% muškaraca i 19% žena pije alkohol. U okviru poduzorka onih koji konzumiraju alkohol, 33,7 % muškaraca se opija jednom mjesečno ili češće, dok to isto čini 24,8% žena. Značajno više piju mlađi muškarci, oni koji potvrđuju ekonomski stres i oni sa rodno-neravnopravnim stavovima. Podaci o konzumiranju marihuane i alkohola, takođe, spadaju u grupu alarmantnijih. Opijati, prije svega, alkohol jesu, u periodu raznih deprivacija, očigledno jedan od lijekova i načina prevazilaženja teške stvarnosti.

Oko 20% ispitanih muškaraca je uradilo djela zakonom kažnjiva, a oko 10% je za to i odgovaralo pred policijom ili sudom. Ovo je još jedan podatak o socijalizaciji muškaraca koja obiluje brojnim negativnim iskustvima. Utvrđene

su niske pozitivne i statistički značajne korelacije učešća u krađama i tučama sa ratnim iskustvima, depresijom, alkoholom, nasiljem nad ženama. Utvrđene su obrnute i takođe niske korelacije sa rodnom ravnopravnošću i religioznošću.

4.5 Zaključak

Na kraju predstavljenog istraživanja možemo izvući nekoliko najvažnijih zaključaka. Postoji nekoliko sfera života muškaraca koje su kritičnije od ostalih.

Jedna sfera je vezana za socijalizaciju muškaraca koji su opterećeni teškim socijalnim uslovima, ekonomskim stresom, ratnim iskustvima. Ovi faktori su dodatno breme koje doprinosi depresivnosti, te asocijalnijim stavovima i ponašanjima muškaraca manifestovanim kroz alkoholizam, nasilje i sl.

Druga kritična oblast u životima muškaraca jesu rodni stavovi i nasilje nad ženama. Stavovi muškaraca su zasićeni uvjerenjima o neophodnoj dominaciji muškarca nad ženom i neophodnošću da se bude čvrst u interakciji sa drugim muškarcima. Nažalost, takva uvjerenja nerijetko prati i nasilje nad ženama. Ovaj problem je veoma aktuelan i neophodna je hitna sistemska intervencija.

Treći izraženi problem vezan je za socijalno neprihvatljiva i rizična ponašanja poput opijanja, krađa, tuča konzumiranja marihuane, rizičnog seksa bez zaštite. Ova ponašanja su zabrinjavajuće prisutna i potrebno je pojačati vidove socijalne kontrole, ali i preventivnog psiho-socijalnog rada sa grupama u riziku.

Većina ovih problema zahtijeva strukturalne promjene u društvu i multisektorsku intervenciju. Potrebno je, još od ranog uzrasta, raditi sa dječacima i mladićima i razvijati njihove zdrave životne stilove. Uključujući sve relevantne institucije, prije svega obrazovne i zdravstvene, neophodno je kontinuirano organizovati što veći broj dodatnih edukacija i kampanja koje bi afirmisale prosocijalne stavove i ponašanja. Potrebno je redefinisati određena zakonska rješenja i bolje provoditi pozitivne akte koji već postoje. Opšti cilj jeste da se gradi pravednije i prosperitetnije društvo jer, kao što vidimo, bolji socijalni uslovi življenja tiču se faktora stabilnosti, harmonije i boljih odnosa među ljudima. Pozitivni oslonci u tom procesu mogu biti i očuvano samopoštovanje ispitanika, mlađe i obrazovanije snage u društvu koje su pokazale rodno-tolerantnije stavove i ponašanja.

5 REFERENCE

- Abramson, P. R., Pinkerton, S. D. (1998). *O užitku*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Ashmore, R. D. (1991). Sex, gender and the individual. In Pervin, L. (Ed.), *Handbook of personality*. New York: Guilford Press
- Barker, G., Nascimento, M., Segundo, M., Pulerwitz, J. (2003). How do we now if man have changed? Promoting and measuring attitude change with young men', In S. Ruxton (ed.), *Lessons from Program H in Latin America, Gender Equality and Men*. Oxford: Oxfam.
- Barker, G. (2005). *Dying to be men. Youth, masculinity and social exclusion*. Oxon: Routledge.
- Barker, G., Contreras, J.M., Heilma, B., Singh, A.K., Verma, R.K., Nascimento, M. (2011). *Evolving men: Initial Results from the International Men and Gender Equality Survey (IMAGES)*. Washington DC: ICRW and Rio de Janeiro: Instituto Promundo.
- Barker, G., Greene, M., Nascimento, M., Segundo, M., Ricardo, C., Taylor, A., Aguayo, F., Sadler, M., Das, A., Singh, S., Figueroa, J. G., Franzoni, J., Flores, N., Jewkes, R., Morrell, R. and Kato, J. (2012). *Men Who Care: A Multi-Country Qualitative Study of Men in Non-Traditional Caregiving Roles*. Washington, D.C.: International Center for Research on Women (ICRW) and Rio de Janeiro: Instituto Promundo.

- Bem, S. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex- typing. *Psychological review*, 88, 354-364.
- Cincotta, R., Engelman, R., Anastasion, D. (2003). *The security demographic: Population and Civil Conflict after the Cold War*. Washington DC: Population action International.
- Connell, R.W. (1994). *Masculinities*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Connell, R. (2007). *Masculinities, Power, Epidemic: Messages of social research*. Available at: http://siyanda.org/docs/connell_epidemic.doc
- Deaux, K., LaFrance, M. (1998). Gender. U Gilber, D. T., Fiske, S. T. & Gardner, L.: *The handbook of social psychology*, Vol 1, New York: McGraw-Hill, 788-818
- Eckman, A., Jain, A., Kambou, S.D., Crownover, J., Prvulović, M., Dušanić, S., Matkovic, V., Husić, A. (2007). *Istraživanje dimenzija maskuliniteta i nasilja*. Banjaluka: Care International, ICRW.
- Greene, B., Herek, G. M. (1999). *Psihologija ženske i muške homoseksualnosti*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- International Center for Research on Woman - ICRW. (2008). *Seven priorities, Seven years to go: Progress on achieving Gender Equality*. Washington DC: ICRW.
- Jugović, I. (2004). Zadovoljstvo rodnim ulogama. *Neobjavljen diplomski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet.

- Kessler, S. J., McKenna, W. (1978). *Gender: An ethnomethodological approach*. New York: Wiley
- Lee, Y.S. & Waite, L. J. (2005). Husbands.' and wives.' time spent on housework: A The 48th Commission on the Status of Women (CSW). comparison of measures. *Journal of Marriage and Family*, 67: 328.–336.
- Marušić, I. (1994). Povezanost rodnih uloga i osobina ličnosti kibernetičkog modela. *Neobjavljen magistarski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet
- Myers, D.G. (1993). *Social psychology*. McGraw-Hill
- Pleck, J. (1981). *The myth of Masculinity*. Cambridge, MA: MIT Press
- Richter, L., Chikovore, J., Makusha, T., Bhana, A., Mokomane, Z, Swartz, S., Makiwane, M., 2011. *Men in Families and Family Policy in a Changing World*. 47-84. New York: UN Division of Economic and Social Affairs.
- The United Nations. (2004). *The Status of Women (CSW)*. New York.
- Zanden, V. & Wilfrid, J. (1990). *The social experience: An introduction to sociology*, 2nd ed, McGraw-Hill .
- WHO.(2007). *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*. Geneva. Dostupno na: http://www.who.int/gender/documents/engaging_men_boys.pdf.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.356.2-055.1(497.6)
305-055.1(497.6)

ДУШАНИЋ, Срђан

Мушкарци и родни односи у БиХ / Срђан Душанић.
- Бања Лука : Centar za razvoj mladih i zajednice
Perpetuum mobile, 2012. - 102 str. : tabele, graf.
prikazi ; 21 cm

Bibliografija: str. 100-102.

ISBN 978-99955-655-2-7

COBISS.BH-ID 3349784
